

Magyar nyelvészet, 1987

Albertné Herbszt Mária: Modern nyelvészet – anyanyelvi oktatás.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 198 l.

Az 1970-es évek második felében bevezetett anyanyelvi reform alapvetően átalakította az oktatás szemléletét. A megújulást több változás egybeesése idézte elő. Az oktatás tudományos bázisában megjelent a nyelvészeti eklektizmus. Helyet kértek az addig tantervekben nem szereplő irányzatok, iskolák: a generatív grammatika, a strukturalizmus, a szemiotika, a textológia. A felsorolt nyelvészeti irányzatok magukkal hozták az interdiszciplinaritás fogalmát, mely egyébként is egyre meghatározóbbá vált a tudományok fejlődésében.

A változások a legszembetűnőbben a középiskolai oktatásban jelentkeztek. Az 1980-as évek végére kiderült azonban, hogy az átalakulás ellenére még mindig nem elég gyors ütemű a felzárkózás a tudomány fejlődéséhez. Az anyanyelvi nevelésben helyet kapott ugyan a szemiotika, a szövegtan, az összehasonlító nyelvészet, de tankönyvi tárgyalásuk az 1990-es évekre már felületesnek, hiányosnak bizonyult. Elmaradt a tankönyvek mellett a tanár munkáját segítő demonstrációs eszközök kifejlesztése is. A középiskolai reformmal párhuzamosan megkezdődött az általános iskola anyanyelvi nevelésének átalakítása is. Itt is lemaradás észlelhető azonban az elmúlt időben. Nagy gond ez annál inkább is, mert az ebben az iskolatípusban tanító tanárok döntő hányada kimaradt az új nyelvészeti ismeretek oktatásából még egyetemi vagy főiskolai éveiben, s a nyelvész társadalom szakirodalom összeállításával nem igyekezett segíteni munkájukat. Elsősorban nekik készült Albertné Herbszt Mária könyve, de nemcsak ők forgathatják haszonnal, hanem egyetemisták, középiskolások vagy érdeklődő laikusok is.

A jó arányokkal, elrendezéssel készült könyv sikerrel tudja felmutatni nyelvészetünk, anyanyelvi nevelésünk legfontosabb irányait, irányzatait. Nagyon nagy segítséget ad a könyv a gyakorló és pályakezdő általános iskolai pedagógusoknak. Összefoglalja és magában a tananyagban ismerteti az anyanyelvi nevelés legfontosabb metodikai céljait. Az addigi grammatizáló szemlélettel szemben az anyanyelvi oktatás és nevelés komplex funkciókkal gazdagodott. Ennek lényege, hogy a nyelvhasználatot a kommunikáció, a szocializáció legfontosabb eszközének, lehetőségének kell tekinteni, s a nevelés folyamatában ennek megfelelően kell helyet adni az új szemléletű anyanyelvi tanterveknek.

Ennek a feladatnak áttekintéséhez, megtervezéséhez, a szakmai továbblépéshez, a tanári önképzéshez nyújt hathatós segítséget Albertné Herbszt Mária könyve.

Lucza Katalin

Balázs Géza: Sátorfirkálások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 129 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 34.)

A firkálások vizsgálata az utóbbi időben több szempontból is jelentőségre tett szert világszerte. Hazánkban a szerző már második kötetét jelenteti meg e műfajban, s elsősorban nyelvészeti aspektusból foglalkozik a kérdéssel. Anyagát egy középis-kolás építőtáborban gyűjtötte.

A bevezetés művelődéstörténeti adalékokkal kezdődik, a firkálások történetéről kapunk érdekes és hasznos tájékoztatást. Ezután a firkálások műfaji fölosztását ismerteti a szerző az eddigi kutatások, összegyűjtött adatok alapján. Megismertet sok, elsősorban külföldön megjelent firkálás-gyűjteménnyel, adattárral. Számos példával illusztrált elméleti összefoglalást ad ezután a firkálások rendszerezéséről tartalmi, jelentéstani, majd formai, grammatikai szempontok szerint.

Az adattár 750 egységet tartalmaz, amelynek nagyobb része hosszabb szöveg, rigmus, vers. Ezeket a közlés célja (kérdés, felelgetés, kijelentés, fölszólítás stb.) szerint rendezi el a szerző, de figyelembe veszi a megfogalmazás formáját, kötött vagy szabad alakítási módját is. Az egyszavas föliratokat természetesen szófaji szempontok alapján osztályozza.

A kötetet angol, német, olasz és spanyol nyelvű összefoglalás zárja le.

H. M.

Bod-kódex. Sándor-kódex.

XVI. század első negyede. A bevezetést és a jegyzeteket írta: Pusztai István.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 101 + 105 l. (Régi magyar kódexek 2-3.)

Kódexeink nemcsak azért igényelnek fokozott védelmet, kíméletes bánásmódot, mert nemzeti kultúránk pótolhatatlan értékei, hanem azért is, mert állapotuk az évszázadok során annyit romlott, hogy ma már a megsemmisüléstől kell védenünk őket. Éppen ezért még kutatási célból is egyre nehezebben lehet bármelyiket is kézbevenni.

E kiadványsorozat – melynek első kötete a *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról* – munkatársai arra vállalkoztak, hogy közzéteszik XV. és XVI. századi kódexeink szövegét. A modern nyelvtudomány követelményeinek megfelelő kiadásból mindazok az információk megszerezhetők, amelyeket az eredeti kézirat használata lehetővé tenne. Így egyrészt a nyelvtudomány, az irodalomtörténet, a kodikológia és a művelődéstörténet kutatói sokoldalúan hasznosítható, könnyen elérhető forrásanyagot kapnak, másrészt az egyetemi hallgatók, diákok, tanárok és a nem szakmai olvasók jól kezelhető, a megértést segítő feldolgozásokhoz jutnak.

Az újabb kötet a budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. Hung. XVI. Nro 7. és Cod. Hung. XVI. Nro 6. jelzetű kéziratait, a Bod- és a Sándor-kódexet tartalmazza.

A névadás Bod Péter és Sándor István emlékére Toldy Ferencről származik a múlt század közepéről.

Egyik kódex sem ad felvilágosítást arról, hogy mikor, hol keletkezett, ki volt a scriptor. A Bod írása gothica textualis formata, egyetlen kéz munkája, egyenletes, tömör, fegyelmezett. A Sándoré gothica textualis cursiva, ezt is egyetlen kéz írta, szintén rutinos, jó scriptorra vall.

A Bod-kódex vitathatatlanul ferences eredetű, nők részére készült. Két traktátusból áll. Az első az ember három fő ellenségének – a világ, a test, az ördög – a bemutatása. A második ugyancsak három részből tevődik össze, ez a halálról szól. Mindkettőt példák osztják kisebb szövegegységekre. A traktátusok címszerű témajelöléssel indulnak. A főbb fejezeteket díszes betűk kezdték volna, ezek berajzolására azonban nem került sor, csak üresen maradt helyük mutatja a tagolás szándékát. A példákra díszesebben írt vagy valamivel nagyobbra formált, esetleg rubrummal megjelölt sorkezdő betűk, illetve kihagyott helyek hívták föl a figyelmet. A traktátusok latin nyelvű forrását még nem sikerült feltárni. A Bod-kódex helyesírása alapján a mellékjeles leírású kódexek közé sorolható.

A Sándor-kódexet valószínűleg domonkos rendi műhelyben másolták, talán nők részére. Vegyes tartalmú, a szerkesztettségnek nyomát sem mutatja. Van benne traktátus, legenda, erkölcsi tanítás, látomásleírás és példázat. A két legjelentősebb közülük a három keresztény leány dialogizált legendája, újabb műfaji meghatározás szerint: mártírpassiója (Hrotsvitha gandersheimi apáca latin nyelvű Dulcitiusának átdolgozása) és Tundalus látomása a testi bűnnel élő egyházi emberek pokolbeli bűnhődéséről. Csak ennek a kettőnek és az árulkodó apácáról szóló példázatnak a latin nyelvű forrását lehetett eddig azonosítani. A Sándor-kódex helyesírása alapján a mellékjeles leírású kódexek közé sorolható.

A két bevezetés a fentiekén kívül tartalmazza a kódexek részletes könyvészeti leírását, történetét, feltárja a szövegek párhuzamos előfordulásait a többi magyar nyelvű kódexben, elemzi a kódex nyelvét, helyesírását, hangjelölési rendszerét, és végül egy jegyzékben összesíti a legfontosabb szakirodalmat.

A bevezetések után következik bal oldalon a kódexlapok faksimiléje, jobb oldalon betűhű átiratok jegyzetekkel. A faksimile jó minőségű, a betűk körvonala határozott, éles. Az átiratban a szigorú elvek következetesen érvényesülnek. A fő cél a kézirat betűhű tükrözése. Minden mellékjel szerepel: akár van funkciója, akár nincs. A betűvariánsokat nem tünteti föl (francia r, zet, hosszú s stb.), mivel nincsen hangmegkülönböztető funkciójuk. Az azonos alakú nagy- és kisbetűk megítélésének, valamint az egybe- és különírásnak a bizonytalan eseteiben a szöveget gondozó munkacsoport – helyesen – a kisbetű, illetőleg a különírás mellett döntött. Az áthúzással törölt betűk, szavak, szögletes zárójelbe kerültek. Az átírt betűk kerek zárójelben vannak, a helyesbített betű a zárójel után következik. Ha az átírt betű nem állapítható meg, akkor azt a kerek zárójelen belül üres hely jelzi. A sorközi és lapszéli betoldások hegyes zárójelben állnak.

A kiadás munkálatai az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén folytak, az

előkészítő munkacsoport tagjai: Korompay Klára, Kozocsa Sándor, Lőrinczi Réka, Parragi Márta, Sipos Pál, Szabó T. Ádám, Vekerdy Lilla.

Kozocsa Sándor Géza

Bura László: Szatmári szólások és közmondások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 147 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 35.)

A munka egy határon kívüli, ma Románia területéhez tartozó magyar etnikum teljes szólás- és közmondáskincsét tartalmazza. A gyűjtést a szerző még az 1950-es években végezte, de közben többször is kiegészítette a helyszínen anyagát. A kutatott terület Nagykároly és Szatmárnémeti, valamint a körülöttük elhelyezkedő 27 kisebb-nagyobb település. A bevezetés ezeket, valamint a gyűjtés módszereit mutatja be.

Az adattár a vezérszavak betűrendjében, folyamatos sorszámozással közli a frazeológiai egységeket, s valamennyinek megadja jelentését, használatának körülményeit. Néha utal variációkra, elsősorban a szinonimák szereplésére, fölcserélődésére az egyes szólásokban. Összesen 2 312 egységet tartalmaz a munka adattára.

Rövidítésjegyzék és a gyűjteményben előforduló valódi tájszavak, s néhány jelentésbeli tájszó magyarázata követi az adattárat. Ezután a vezérszavak betűrendes mutatója következik.

A munkának földolgozás-jellegű része a tematikus mutató. Ebben a rövid, de fontos részben a különböző témák (az ember élete, egészség, betegség, gyógyítás, szerelem, házasság, szülő, gyermek, család, otthon, szomszédok, vendégség stb.) csoportjai szerint sorolja föl az oda tartozó szólások sorszámainak. Ez nagy segítség a téma iránt érdeklődő kutatonak. Már első pillantásra látható, hogy a legtöbb szólás, közmondás a munkáról, szorgalomról, az ember magatartásáról, viselkedéséről, valamint a vagyonról, szegénységről, gazdagságról szól ezen a vidéken.

H. M.

Csányiné Wittlinger Mária: Egy miskolci szakközépiskola diákszavai.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 31 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 32.)

Az ifjúság nyelvének kutatása az utóbbi időben nagy lendületet kapott a magyar nyelvudományban. Kevesen foglalkoztak azonban még az egyes területek, régiók, vagy akár az egyes iskolák diákjainak nyelvi különbségeivel. Mivel gyorsan változó nyelvi anyagot tár föl a szerző, jelentőséget kap az egymás utáni többszöri fölmérés, adatgyűjtés lehetősége is. Ez a munka egy iskola 1984. évi adatait tartalmazza.

A betűrendes szótár megadja a címszó szófaji hovatartozását, pontos jelentését, s legtöbbször példamondatot is tartalmaz valamennyi szócikke. Mintegy 300, elsősorban jelentésbeli csoportnyelvi szót foglal magában a szótár. Földolgozást, rendszerezést nem ad a szerző.

H. M.

Elekfi László: Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése (különös tekintettel az aktuális mondattagolásra).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 495 l. (Nyelvészeti tanulmányok 27.)

Elekfi László könyvének alcíme "különös tekintettel az aktuális mondattagolásra", lehetne azonban ez is: különös tekintettel az interdiszciplinaritásra. Ha az olvasó azt szeretné tudni, hogy hol is tartott a nyelvtudomány az 1980-as években, bátran használhatja a könyvet enciklopédiaként is.

Elekfi László kandidátusi értekezéséből, publikációiból nőtt ki a tanulmánykötet, mely a sok szálból összetevődő és szerteágazó problematikát egyetlen központi kérdés köré csoportosítja, s ez az aktuális mondattagolás. Látszólag tehát a mű a mondattani értekezések közül való. Valójában a szerző az aktuális mondattagolás kérdését beágyazza a nyelvtudományba, s így kitekint a szövegtan legfontosabb eddigi eredményeire, tisztázza alapvető kategóriáit, s ebben az összefüggésben – nagy szakirodalmi háttérrel – értelmezi saját nomenklatúráját. Elekfi műve nemcsak elméleti összefüggéseket ismer fel és mutat be, megkísérli ezeket azonnal alkalmazni a gyakorlatban is, így lesznek az aktuális mondattagolás "alanyai" Petőfi Sándor költeményei. Az említett interdiszciplinaritás valóban megvalósul. Az aktuális mondattagolás kapcsán óhatatlanul felvetődnek szövegtani, szintagmatikai kérdések, a Petőfi-versek pedig azonnal stilisztikai problémákat indukálnak. Elekfi László ugyan nem tartja művét sem irodalomtudományi (esztétikai), sem stilisztikai jellegűnek, inkább csak kísérletnek, mely érinti az említett régiókat is, ezek kutatói számára a könyv mégis gondolatébresztő és jó segítség.

A mű nagy érdeme, hogy komplexitása ellenére kitűnően használható kézikönyv is, a szerző ugyanis maga ad az olvasó kezébe a tanulmány felépítéséről, az egyes fejezetek tartalmáról kalauzt. Különösen figyelemre méltó Elekfi filológiai precizitása és a függelékben jól követhető szakmai apparátus.

Elekfi László könyve alapmű a nyelvtudományt bármely szakterületen művelőknek; stilisztáknak éppen úgy, mint grammatikusoknak.

Lucza Katalin

Az ellentét szerepe a szó és a mondat jelentésében.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, Budapest, 1987. 317 l. (A "Nyelvi mozgásformák dialektikája" kutatócsoport munkái 6.)

E kötetben az igei jelentések valamint a nekik megfelelő szintaktikai formák létrejöttében és működésében meghatározó szerepet játszó ellentétek feltérképezését tűzte ki célul a Zsilka János vezetésével dolgozó kutatócsoport.

A kollektív kutatás feladata az, hogy Zsilka János dialektikus nyelvelmélete alapján, az általa kidolgozott elemző-módszert alkotó módon felhasználva, a Magyar Nyelv Értelmező Szótárából választott igék egyre bővülő körének mind több szempontú szintaktikai és szemantikai elemzésével a mai magyar nyelv (s ezen keresztül általában a természetes nyelvek) alapvető, rendszerszerű összefüggéseit kutassa; a nyelvi jelentés természetét, a nyelvi rendszer működését mind pontosabban írja le, s a módszernek megfelelően ábrázolja is.

A sorozat első két darabjában (*Jelentéselemzések a dictum körében*. Bp., 1982.; *Jelentéselemzések a modalitás köréből*. Bp., 1983.) a kutatás célja a többjelentésű igék átvitt jelentéseit létrehozó jelentésintegrációk feltárása volt. A következő kötet (*Jelentésszerkezet és szintaxis*. Bp., 1985.) a jelentés és a szerkezet összefüggését tartva szem előtt, a mondatokat nomen absztraktumokból mint tautologikus egységekből vezette le: így a mondatokat szükségszerű képződményekként értelmezhetette. A negyedik kötet (*Jelentéselemzések*. Bp., 1985.) az eddigi eredményeket foglalta össze, a módszert újabb igék elemzésén mutatva be. A sorozat ötödik darabja pedig (*Kontrasztív szemantikai elemzések*. Bp., 1986.) a jelentésintegráció fogalmának érvényességét vizsgálta az indoeurópai nyelvekben, a magyar *tart* ige angol, német és orosz megfelelőinek elemzésével.

Az igei jelentések egyre újabb aspektusból történő elemzése nem függetlenek egymástól. Az újabb szempontú vizsgálódások eredményei nem érvénytelenítik az előző kötetek elemzéseit. Ellenkezőleg: a különböző megközelítések kiegészítik, erősítik egymást: a nyelvi jelentés szerkezete, működése mindinkább feltárul.

"A világban minden kettős: kép és ellenkép, hogy különbséget tudjunk tenni, s ha az egyik mellett a másik nem volna, egyik sem lenne..." – olvashatjuk Thomas Mann József-tetralógiájában. Az emberi világ tehát *poláris*, így egyáltalán nem lehet meglepő az, hogy a természetes nyelvek működésében is alapvető szerepük van az egymást feltételező, egymásnak megfelelő ellentéteknek. Az ellentétes jelentések átszövik az egész szókészletet, bármelyik szóosztályhoz tartozó szavakról legyen is szó: *ad – kap; élet – halál; jó – rossz; éjjel – nappal; jobbra – balra; így – úgy; fent – lent* stb.

Az ellentétekkel foglalkozó jelen kötet Zsilka János bevezető nagy tanulmányát, valamint négy kutató: Kelemen Sándor, Lindner Márta, Járai Csongor és Oravecz Barna ellentéteken alapuló jelentéselemzéseit tartalmazza. A kötetet Aggod Zsuzsa, akkor egyetemi hallgató rövid írása zárja, egy József Attila-verssort meghatározó ellentét elemzésével.

Zsilka János dolgozata a következő kérdést veti fel: mi biztosítja – az előző kötetek által feltárt összefüggések mellett – a jelentések és formák egységét? Mi

tartja össze a jelentésszerkezet különféle komponenseit? A kötet elemzések során át bizonyítja: a jelentéseket az őket meghatározó, egymásnak megfelelő ellentétek dialektikus összefüggése határozza meg. Minden egyes igei jelentés dinamikus egység: a jelentéseket kialakító ellentétes összetevők mozgásának feszültségében él. A bonyolultabb jelentésintegrációkat magukba záró metaforikus jelentések pedig az alapul szolgáló ellentéteknek újabb és újabb ellentétpárokkal történő integrációjából állnak elő. Az integrációba belépő újabb jelentések minden esetben egy ellentétpár egyik (pozitív) pólusán helyezkednek el, s ellentétüket – a mindenkori másik (negatív) pólust – megszüntetve építik be az integráció nyomán létrejövő jelentésbe.

Zsilka elemzései meggyőzhetik az olvasót arról, hogy a nyelvben is azok a dialektikus összefüggések munkálnak, amelyeket már Hérakleitosz – az ókori dialektika legnagyobb alakja – is felismert, s a természetéről írt munkájában megfogalmazott.

A kutatócsoport tagjai vagy az előző kötetekben már elemzett igéket vizsgálják az újabb szempont szerint (Kelemen Sándor, Lindner Márta), vagy költői képekben szereplő igéket elemezik (Járai Csongor, Aggod Zsuzsa). Oravecz Barna pedig a *hall* és a *hallgat* igék jelentéselemzése kapcsán a nyelvi tükrözés mikéntjével, a nyelvi modalitás kérdéseivel foglalkozik.

Kár, hogy (különösen a kötet első felében) sok pontatlanság, gépelési, nyelvhelyességi hiba maradt a szövegben, esetenként nehezítve a megértést.

Horváth Katalin

Festschrift für István Futaky zum 60. Geburtstag am 12. Mai 1986.

Herausgegeben von Wolfgang Veenker. Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1986. VII., 491 l. (Finnisch-ugrische Mitteilungen 10. Jahrgang)

A cím alig hihető, de tény: Futaky István, a göttingai egyetem finnugor tanzének professzora, a Finnisch-ugrische Mitteilungen társszerkesztője, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Végrehajtó Bizottságának tagja 1986-ban betöltötte 60. életévét. Tiszteletére a hamburgi FUM jubileumi különszámot tett közzé, az alkalomhoz méltó tartalommal, formában és terjedelemben, Wolfgang Veenker szerkesztésében és bevezetőjével.

A göttingai kolléga és jóbarát, Kesztyűs Tibor ezt követően röviden ismerteti Futaky életútját, és gondos összeállításban közli tudományos pályafutása első 25 esztendejében megjelent műveinek jegyzékét.

Az ünnepi kötet további 45 – egy kivétellel egyaránt német nyelvű – tanulmányt tartalmaz. Szerzői nyolc országot képviselnek: Magyarországot és Németországot egyaránt 16-an, Finnországot heten és Franciaországot ketten (emellett Penavin Olga az újvidéki, Rédei Károly a bécsi tudományosság nevében is gratulál írásával). A göttingai, hamburgi, müncheni, berlini, kölni és kielii, illetőleg a budapesti, debreceni és szegedi kutatók azonos számban történt közreműködése véletlennek is mondható ugyan, de mindenesetre jelképesnek kell tartanunk: Futaky István tudományos tevékenységének ugyanis közismerten a magyar–német irodalmi, nyelvi és művelődéstörténeti kapcsolatok vizsgálata az egyik meghatározó

jelentőségű területe. Mindehhez a Szatmár megyei születésű ünnevelt életútja is kínálkozhat párhuzamul: a hatvan esztendőnek éppen az első felét Futaky szinte kizárólag magyar nyelvterületen töltötte, a másodikat pedig németen. Említést érdemel az is, hogy a kötetben tisztelgő szerzőknek egész sora működött huzamosabb ideig Göttingában (Fazekas Tiborc, Kiss Jenő, Paul Kokla, P. Lehtimäki, Pusztay János stb.).

A tanulmányok közül 41 nyelvészeti témájú; a további négy dolgozat Esterházy Péter prózájával, az ún. női irodalom sajátos kérdéseivel, illetőleg a zürjén siratóénekekkel, valamint a magyar főváros várostervezési problematikájával foglalkozik. A nyelvészeti vonatkozású írások három kivétellel az uráli nyelvekkel kapcsolatosak. A kötet nyelvészeti dolgozatainak tematikája egyáltalán nem meglepő, mivel a jubiláns másik két fő kutatási területe az uráli–tunguz nyelvi kapcsolatok tanulmányozása és az ob-ugrisztika. A finnugor és szamojéd nyelvészeti kérdéseket elemző dolgozatok (38) számuk szerint rendkívül egyenletesen oszlanak meg: hat cikk az obi-ugor, kettő a permi, négy a volgai, nyolc a finnségi (ebből hét: finn), három a lapp, kettő pedig a szamojéd nyelvekkel kapcsolatos, s a fennmaradó 13 írás magyar hang-, alak-, mondattani, dialektológiai, etimológiai, tudománytörténeti természetű.

A magyar nyelvészet kérdéskörében – amely eszerint az uráli nyelvészeti témájú tanulmányoknak alig egyharmadát teszi ki – álljon itt néhány érdeklődésre számot tartó dolgozatcím (magyar fordításban, olykor rövidítve): Volt-e véghangsúly az ómagyarban? (Fodor István); A nyelvjárások az idő változásában – magyar népnyelvi szavak tanúsága alapján (Kiss Jenő); A nyelvtörténet jelentősége és szerepe az anyanyelvi oktatásban (D. Máta Mária); A Halotti Beszéd és Könyörgés korai kiadásairól (A. Molnár Ferenc); Szatmár vármegyének és környékének településneveiből (Szabó T. Ádám). A szókészleti tárgyú cikkek között három magyar szó problematikája vetődik fel a kötetben: a *méh* 'Gebärmutter' és a *szajha* új szófejtési kísérlete (Ralf-Peter Ritter, Hartmuth Katz) számomra azonban elfogadhatatlan, a *beteg* korábbi – nem meggyőző – magyarázatainak sokoldalú elemzése (Voigt Vilmos) pedig nem párosul új etimológiai javaslattal.

Zaicz Gábor

Gálffy Mózes: *Székelyföldi tájszók.*

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 46 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 180.)

Ebben a füzetben közölt tájszavakat a székely nyelvatlasz gyűjtése során jegyezték föl a kutatók, elsősorban a korán elhunyt Márton Gyula, valamint a közben azóta szintén elhunyt szerző. A bevezetés azoknak a településeknek a felsorolásával kezdődik, ahol megfordultak a gyűjtők. E közösségek száma hihetetlenül nagy, 326. E falvak felsorolására azért volt szükség, mert a továbbiakban csak a számukra való utalással hivatkoznak az egyes adatok előfordulási helyére.

A szócikkek a szavak nyelvjárási ejtésben lejegyzett alakjukkal kezdődnek, pontosabban egyik alakjával a fölaltalt változatoknak. Utána áll zárójelben a me-

gyére, tájegységre utaló betű és a település sorszáma. Közben a jelentésmegadást is megkapjuk, s az első adat előfordulásának jelzése után áll az esetleges második adat a lelőhely jelzetével, majd a harmadik, negyedik stb. alak hasonló módon. Az adatokon látszik az, hogy többnyire orvanyagként gyűltekk össze, mivel nagy részüket csupán egy-egy településen adatolták, noha minden bizonnyal másutt is élnek vagy éltek.

A szokásos szócikkfölképítés hiányát, a nyelvi szerelések (szófajok megadása, példamondatok stb.) elmaradását a közzétevő betegsége és korai halála indokolta. Így is nagy értéke a magyar nyelvjáráskutatásnak, hiszen erről a területről évtizedekig alig juthattunk nyelvjárási adatokhoz.

H. M.

Guttman Miklós–Köbölkuti Katalin: Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 229 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 182.)

A hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza a szerzők két korábbi dolgozata alapján készült. A mű jellegét tekintve célatlasz: gyűjtőterülete csupán három tájegységet foglal magában, és vizsgálata nem terjed ki a nyelvi rendszer egészére, nem tekinti feladatának az adott nyelvjárást minden jellemzőjének bemutatását, hiszen fő programja a szókincs egy speciális rétegének föltérképezése. Ezért viszont e szűkebb témakörben vállalkozhat a teljes nyelvi anyag fölgyűjtésére, rendszerezésére, bemutatására. Mindezek mellett a szerzők hangsúlyozzák, hogy az atlasz behatárolt terjedelme nem tesz lehetővé részletes elemzést; a közreadás célja az, hogy a vizsgált nyelvterületről a további kutatásokhoz nyelvi anyagot szolgáltatson a szaktudomány számára a szókészlet egy sajátos rétegéből.

Az atlasz tizenkét vasi és tizenöt muravidéki kutatópont hangutánzó igéit tartalmazza. Ez utóbbi azért is különösen izgalmas, mert a jugoszláviai nyelvterület eddig a nyelvjárástudomány fehér föltjának számított. A teljes kutatóterületen három földrajzi tájegység különíthető el: Kőszeghegyalja (Vas megye északnyugati sarkában), az Őrség középső része és a Hetés (utóbbi a Muravidék északkeleti részén). A három terület együttes vizsgálata természetesen földrajzi összefüggése miatt is indokolt, hiszen a Muravidéket az országhatár elválasztja ugyan az előző két területtől, de a környék nagy része a történelmi Őrséghez tartozott.

A térképlapok előtti bevezető részben a szerzők bemutatják az egyes kutatóhelyeket és az anyaggyűjtés módszereit. Kérdőívükön 200 kérdés szerepel, amelyek az állati, emberi és környezeti hangmegnyilvánulásokra vonatkoznak. A vizsgált 200 hangjelenség szóanyagát gyakoriság és földrajzi elkülönülés szerint csoportosították, amely számos esetben nehézségeket okozott, mert lehet ugyan, hogy pl. a vasi kutatópontokon egy-egy ige teljesen azonos módon hangzik, az egység azonban a muravidéki helységekkben esetleg teljesen felborul. Az adatok szerint a három tájegységen teljes egységet egyetlen hangutánzó ige esetében sem lehetett megállapítani, ami nem lehet meglepő, ha a hangutánzó igék kialakulási módjára gondolunk.

Figyelemre méltó tanulságokat tükröz a muravidéki hangutánzó igék archaikussága. A szerzők elemzik az archaikus alakok visszaszorulásának és kihalásának módját, amely az idegen nyelvi környezetben más irányú tendenciát is mutat, mint azokban az országhatáron belüli nyelvjárásokban, ahol az anyanemzetbeli erős köznyelvesítő hatás érvényesül. A kétnyelvűség esetében ugyanis az archaikus alakok nem csupán az egységesülés irányába változhatnak, tehát az adott nyelv köznyelvi alakjához közeledhetnek, hanem gyakori az a jelenség is, hogy az archaikus formát az azonos jelentésű szlovén változat szorítja ki. Ez a folyamat éppen a hangutánzók esetében igazolható a legkevésbé, az viszont inkább, hogy bizonyos hangjelenségek megnevezése a fiatalabb generációnak már csupán passzív szókincsében létezik; ilyen esetekben a szlovén megfelelőt sem tudja felidézni, hiszen magával a jelenséggel sem találkozik, pl. az állattartási szokások megváltozása miatt. (Mégis érdekes megállapítása a szerzőknek az, hogy ha a fiatal adatközlő ismeri a hangjelenség megnevezését, azt kizárólag archaikus, nem pedig köznyelvi alakjában használja.)

A kérdőív kérdéseinek száma egyben a térképlapok számozása is, az adatok a térképre helyezve, a kutatópontok sorszáma után találhatóak. A szótár használatát szóalakmutató segíti.

Kacs Kovics Reményi Andrea

Halászné Zelnik Katalin: Moldvai csángó növénynevek.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 22 l. + 2 l. hibajegyzék. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 36.)

A helyszínen, Románia csángók lakta területén, a Szeret, Beszterce, Tázló és Tatros folyók vidékén gyűjtötte anyagát a szerző az 1970-es években. A bejárt 13 településnek a felsorolása és térképen való elhelyezkedése található közvetlenül a rövid bevezetés után.

Az Adattár 103 növényfaj betűrendbe szedett közneveit, tudományos elnevezését, a csángók által használt neveit (a települések jelölésével, ahol a név ismert), és végül a növénynek esetleg a népi gyógyászatban való fölhasználását tartalmazza. Ez a leírás igyekszik az eredeti népnyelvet visszaadni, lehetőleg fonetikus lejegyzéssel készült. Sokszor igen terjedelmes, részletes néprajzi leírások ezek.

A hibajegyzék később készült, a nyomdai, illetőleg gépelési elírások helyesbítéseit tartalmazza, mivel a szerzőnek nem volt alkalma semmiféle korrektúra elvégzésére.

H. M.

Imre Samu: Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvatlasz alapján.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 68 l. (Értekezések, emlékezések)

Az azóta elhunyt szerző 1986. április 14-én tartott akadémiai székfoglalóját tartalmazza a kötet. Röviden ismerteti anyagának kiválasztását, amely az 1162 közölt térképlap közül 567-re terjed ki. A nyelvjárási szókészlet tagoltságára és rétegződésére keresett általuk szabályszerűségeket, törvényszerűségeket. Az első szempont arra a vizsgálatra vonatkozik, hogy egy-egy fogalomnak hány neve található a magyar nyelvterületen, a második pedig a szóanyag eredet szerinti megoszlását mutatja.

A munka először terminusokat vizsgál, s egymás mellé állítja a szinonima, heteronima, tautonima és varionima kifejezéseket, majd példákon mutatja be különbözőségeiket.

A szemantikai és lexikai egységek szófajonkénti vizsgálata némi eltérést mutat. Természetesen legnagyobb az eltérés a főnevek esetében, legkisebb a számneveknél, pontosabban ezek esetében nincs is különbség. A szavak területi tagolódását tíz fogalomkörbe sorolva mutatja be példákkal és táblázatban is a szerző. Ezután vizsgálja a szavak etimológiáját, s kiszámítja az ősi (uráli, finnugor és ugor), a jövevény és a belső keletkezésű szavak arányait. Természetesen elég sok (6,7%) az ismeretlen vagy bizonytalan, az előző kategóriákba be nem osztható szavak száma.

Anyagát illetőleg eredményeit összeveti más hasonló vizsgálódásokkal, majd a szófajok szerinti eltérésekre tér ki. A különböző nyelvekből eredő jövevénytiszavakat hasonló alapos vizsgálatnak veti alá, s megállapítja, hogy a teljes korpuszban közel azonos mértékű a különböző nyelvekből átvett szavak aránya, de az egész nyelvterületen élők között több a szláv eredetű.

A köznyelvvél való kapcsolat a jelentésbeli és a valódi tájszavak arányával érzékeltethető. Itt is fontos és érdekes megállapításokkal találkozunk. A valódi tájszavak aránya 70,5%, a jelentésbelieké 17%, s a köznyelvi szó csupán 12,5%. Az egész nyelvterületen élő 185 lexéma közül természetesen sokkal több a köznyelvi szó (96%). Ősi szavaink között tájnyelvi alig akad, míg a jövevénytiszavak esetében éppen fordított a helyzet (például a román eredetű szavaknak 91,6%-a tájnyelvi).

Hajdú Mihály

Jakab István: Nyelvi vétségek és kétségek.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 272 l.

A szerző nyelvművelő cikkeinek és rádióban elhangzott előadásainak harmadik gyűjteménye a könyv. Az írások egyik része nyelvhasználati hibákra figyelmet, másik része nyelvi bizonytalankodásainkban próbál eligazítani. A könyv előszavából megtudjuk, hogy a cikkgyűjtemény címe "nem véletlenül emlékezteti a nyelvészeti szakirodalomban jártasabb olvasót Deme László egyik tanulmányára (*Szórendi vétségek és kétségek*);" szerzője beleegyezésével vette kölcsön és alkal-

mazta átformálva kötete címéül Jakab István, aki 108 cikkét 6 nagyobb témakörbe rendezte.

Az Amikor csak a köntös magyar témakör cikkeiből kitűnik, hogy milyen nehéz a szlovák szakmai jellegű kifejezések, elnevezések lefordítása. Az *občiansy preukaz* nem polgári igazolvány, hanem személyi igazolvány, a *susené slivky* nem szárított szilva, hanem aszalt szilva. A magyarországi vadász nagyvadat akar löni, ezért nem helyes, ha a szlovákiai magyar a *vysoká zver* alapján magas vadat lő. A mechanikus fordítás helyett a magyar megfelelőt kell megtalálni. Különösen fontos ez a szólások esetében. Megismertet ez a fejezet a személytelenség kifejezésének buktatóival, a raghasználat és az igekötőhasználat gondjaival.

A Szótévesztés, hibás szóhasználat című fejezet írásából kitűnik, hogy milyen nagy mértékben hat az idegen nyelvi környezet a magyar anyanyelvűek nyelvhasználatára. Más a mezőgazdász és más a mezőgazdasági dolgozó, mást jelent a másodnapos és a másnapos. A szlovákiai magyarok körében terjed a -zat, -zet képző, és divatszó lett a téma szó. Nemcsak egyes szlovák szavak fordítása igényel nagy figyelmet, hanem a magyarban használatos idegen szavak és magyar megfelelőik használata is.

A Nyelvünk megtépzott virágai című részben szóláshasználati hibákat mutat be a szerző. Közülük néhány a magyarországi nyelvhasználatban is előfordul: "lerántja róla a vizes lepedőt", "űzi a vesszőparipáját", "megüti a mércét". Sajátos szerkesztésű a "vájtfülű" analógiájára alkotott "vájtszemű" összetett szó vagy a "fülébe rág" kifejezés.

Vannak olyan idegen szavaink, amelyek a szlovákban is megvannak. A különbség gyakran csak az, hogy a szlovákban zöngés, a magyarban zöngétlen valamelyik (esetleg több) mássalhangzó a szóban: dezert ~ desszert, garnizs ~ karnis stb. Ilyenkor különösen gyakori a szlovák forma használata. Máskor latin eredetű szó szlovákosra formált alakjával találkozhat a nyelvhasználat figyelője: "rotovátor" rotációs kapa, kistraktor. A Közvetett szókölcsönzéseink című részben ezekről a kérdésekről ír a szerző.

Gondolatok és mondatok címmel mondat szerkesztési kérdésekkel, a vonatkozó névmási kötőszók és az utalószók használatával foglalkozik Jakab István. Megállapítja, hogy a felületes gondolkodás következménye a pontatlan fogalmazás. Felhívja a figyelmet a túlzott tömörítés veszélyeire is.

A Nyelvi kétségek és bizonytalanságok című részben olvashatunk a nyelvi illetlen szabályairól, találkozunk nyelvhelyességi kérdésekkel és nyelvtörténeti magyarázatokkal, a választékoskodás baklövésével és más stilisztikai tudnivalókkal.

A cikkgyűjteményt szakirodalomjegyzék egészíti ki, és az érdeklődő olvasót a szó- és tárgymutató is segíti.

Molnár Ildikó

Kázmér Miklós: Tallózás nyelvünk történetében.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 154 l.

A könyv első része – A szavak sorsa – szófejtésekből válogat. Ezek egyike-másika elhangzott a Csehszlovák Rádió "Anyanyelvünk" című magyar nyelvű adá-

sában. A szerző célja, hogy szemléltesse a szókészlet állandó mozgását. Szavak avulnak el, újak keletkeznek, átvesszünk szavakat más nyelvekből, eközben hangalakjuk és jelentésük módosulhat. Felelevenít Kázmér Miklós régi magyar hossz-mértékeket (arasz, rőf), űrmértékeket (akó, icce, pint). Bemutat pénzfajtákat (peták, poltura, batka), fegyverfajtákat (pattantyú, mordály, panganét). Megtudjuk, miért rokonértelmű a fontolgat és a latolgat, azonos eredetű a tallér és a dollár szavunk. Olvashatunk a szendvics, guijjotine, kaján, aggastyán, zsilett, rokfort, kardigán névátvitelek keletkezéséről. A sztentori hang, a páni félelem, a tantaluszi kín, a sziszifuszi munka és a drákói szigor szólás magyarázata művelődéstörténeti érdekesség.

A második részben személynevekről, helynevekről, többnemzetiségű területek párhuzamos névadásáról olvashatunk. Különösen érdekes a helynevek (Almás és Jablonoř), és a családnevek (Lehotai és Lehotsky) esetében felelhető párhuzam nyelvi magyarázata.

A harmadik rész címe: Honnan tudjuk, hogyan bizonyítjuk? Itt a nyelvrokonság bizonyítékairól olvashatunk, a magyar szófejtés történetéről, alapelveiről, eredményeiről. Három fejezet a nyelvtörténet műhelyébe is elkalauzolja az érdeklődőt a "zumtuchel", az "uruzagbele" és a "feheruuaru rea meneh hodu utu rea" nyelvemlékrészletek boncolgatásával. Rámutat a szerző arra is, hogy problematikus nyelvi jelenségek elemzésében hogyan segíthet a nyelvtörténeti módszer, a nyelvemlékek és a rokon nyelvek adatainak vizsgálata. A példaként felsorolt nyelvtörténeti adatokat eredeti helyesírással közli, hogy jobban felidézze a nyelvemlékes kor hangulatát. A nyelvtörténeti változásokat tartalmazó fejezetekben nélkülözhetetlen a betűhű közlés. Ha egy-egy archaikus helyesírású mondat vagy szó megértése gondot okoz, korabeli kiejtését szögletes zárójelben, a mai nyelvi formát félidézőjelben közli a szerző.

A cikkgyűjteményt irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

É. Kiss Katalin: Configurationality in Hungarian.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 268 l.

A magyar felszíni mondat szerkezetek egyik legkiválóbb vizsgálata angol nyelven jelent meg, s azt kutatja, hogy mennyire kötetlen a magyar szórend, mennyire változtatja meg a mondat értelmét a szórend fölcserelése. A mondat szerkezet és a jelentés közötti különbségeket szemléletesen mutatják az alábbi példamondatok: A levelet János tépte össze; Összetépte a levelet János; János tépte össze a levelet. A szerkezeti változtatások mellett természetesen hangsúlybeli különbségek is kiemelik a jelentések eltéréseit, s ezekkel szemléletes ábrákon is foglalkozik a szerző. Különösen kitűnik ez a második fejezet példamondataiban, amikor a szerkezeti változás nélkül a mondat hangsúly eltolódása adja meg a más-más jelentést. A mondat fókuszának változását a magyar nyelv mind szórendváltással, mind a mondat hangsúly áthelyezésével meg tudja oldani, amit számtalan szép példán bizonyít a szerző.

A könyv második része a mondatok közötti kapcsolatokkal foglalkozik. Alapos részletességgel veszi számba a kapcsolódási lehetőségeket és a kapcsoló eszközöket. Gazdag példaanyagon szemlélteti elméleti rendszerezését.

A következő fejezet a névmások mondatkapcsoló szerepéről szól. Végül a főnévi igenevek magyar nyelvben való jelentőségét mutatja be, különös tekintettel azok mondatstruktúrabeli szerepére.

A könyv sok szemléletes példával igazolja, hogy a magyar nyelv strukturális fölépítését meg lehet közelíteni a generatív grammatika szabályrendszerével.

Hajdú Mihály

Klaudy Kinga: Fordítás és aktuális tagolás.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 138 l. (Nyelvtudományi Értekezések 123.)

A tanulmány az oroszról magyarra történő fordítás néhány kérdését vizsgálja. A témaválasztást az indokolja, hogy a fordított szöveg nem közvetíti hiánytalanul az információt. Az ELTE Fordító és Tolmácsképző Csoportban a posztgraduális képzésben szerzett tapasztalatai alapján a szerző számba veszi az anyanyelvre való fordítás nehézségeit, bemutatja a hivatásos fordítók problémáit, és feltárja a tudományos értekező próza jellegzetességeit. Érdeklődése a dolgozatnak, hogy nem a két nyelv rendszerbeli különbségeiből indul ki, hanem az oroszról magyarra fordítás eredményeképpen létrejött magyar tudományos szövegek jellegzetességeiből. A vizsgálat egybeveti az orosz tudományos szöveget, az oroszról fordított tudományos szöveget és az eredeti magyar tudományos szöveget. A vizsgálat anyaga, a korpusz 20 orosz, 20 oroszról fordított és 20 magyar nyomtatásban megjelent társadalomtudományi témájú monográfia egy-egy tízmondatos részlete, összesen 600 mondat.

A szerző a statisztikai feldolgozást két fázisban végezte: a grammatikai tagolás (a mondat, mondatrészek) és az aktuális tagolás (értelmi vagy kommunikatív), tematikus és rematikus szakaszra tagolás síkján. A fordítások kvázi-helyességének okait a két nyelv közötti rendszerbeli és nyelvhasználati különbségekben keresi. A kvázi-helyesség érzékelését kísérlettel is igazolta. 130 résztvevő (főiskolán, egyetemen tanító tanár, egyetemi hallgató) 5 különböző szöveget kapott. Dönteniük kellett, hogy eredeti vagy fordított szöveget olvasnak-e. Döntésüket indokolniuk kellett és értékelniük a fordításnak tartott szöveget. A vizsgálatban résztvevők 70%-os biztonsággal választották el az eredeti szöveget a fordítástól, a jó magyar tudományos szöveget a rossz magyar tudományos szövegtől. Az indoklásban inkább a kifogások kerültek elő, a pozitív stíluseszemély nem bontakozott ki az adatközlésekből.

Az oroszról fordított tudományos szövegek és az eredeti magyar tudományos szövegek különbségének okait keresve a szerző megállapítja, hogy a kezdő fordítóra inkább az jellemző, hogy megteszi az utat az "A nyelvi felszíntől" a mélybe, de utána rossz úton indul el a "B nyelvi felszín" felé. A nagy gyakorlattal rendelkező hivatásos fordító általában nem teszi meg az "A nyelvi felszíntől" a mélybe vezető utat,

hanem közvetlenül lép át az "A nyelvi felszínről" a "B nyelvi felszínre". Kialakít magának egy "intuitív szabályrendszert", amely absztrakt, szubjektív és esetleges, és fordítói munkájában ezt alkalmazza.

A vizsgálat tanulsága, hogy fontos a két nyelv rendszerbeli és nyelvhasználati különbségeit megvilágítani és figyelembe venni a fordítás oktatásában, a felsőfokú idegennyelv-oktatásban, a gépi fordításban és a kiadók és szerkesztők munkájában.

A könyvet rövidítésjegyzék, a források jegyzéke és bibliográfia egészíti ki. A függelék közli az érzékelési kísérletben felhasznált 5 szöveget.

Molnár Ildikó

Kovács Antal: A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben.

Éötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 84 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 33.)

A felső-szigetközi halászat múltjának, történetének, elsősorban az emlékezetből összegyűjthető hagyományoknak alapos, szép leírása a bevezetés. Külön szól itt a szerző a halnevekről, s részletes magyarázatot, szakszerű leírást ad valamennyi őshonos halfajról. Közel hatvan különböző fajtának néha öt-hat nevét is ismerték e vidéken. Ezeknek a neveknek a rendszerezését is megadja a szerző az élőhely, a táplálkozás, szín, mintázat, bőr, pikkely stb. szerinti csoportosításban. Ugyancsak itt kapunk felsorolást a hal részeinek megnevezéseiről is.

A szótár közel ötszáz szócikke igen alapos, pontos és nyelvészetileg is elfogadható fölépítésű. A címszó után szófaji meghatározást, majd jelentésmegadást találunk. Ez gyakran bővül néprajzi leírássá. Itt utal a szerző a kötet végén található rajzokra is. Az idézőjelek közé tett népi magyarázatok fonetikus lejegyzése a néprajzi követelményeknek felel meg elsősorban, de nyelvjáráskutatók is használhatják.

Az adatközlők neveinek felsorolása után 24 szemléletes és szépen kidolgozott rajz következik.

H. M.

Kovács Antal: Járók-kelek gyöngyharmaton...

Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében. Mosonmagyaróvár, 1987. 112 l. (Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek VI.)

A kötet bevezetése tájékoztat a Szigetköz múltjáról, földrajzi viszonyairól (jól hasznosítható térképvázlattal), megismertet a gyűjtés módszereivel és kissé részletesebben a szigetközi emberek életével. Ennek bemutatása a nyelvhasználatról a babonás szokásokig terjed, de a mindennapi munkákról is olvashatunk. Különös érdekessége, hogy a névadási, vagy inkább elnevezési, megnevezési tendenciákat is kutatta a szerző.

A nevek felsorolása a növénynevek helyi alakjainak betűrendjében kezdődik. Valamennyi növény esetében megkapjuk a névváltozatokat, köznyelvi nevüket,

tudományos (latin) megnevezésüket, fajtáik, változataik felsorolását, felhasználási szokásaiknak néprajzi leírását, sok esetben folklór-adatokat, elsősorban népdalokat stb. Néhány növényt szép rajz is illusztrál, de sajnálatos módon csak fehér-fekete nyomtatásban. A növénynevek csoportjainak nevei után (virágok, díszcserjék; fák, bokrok; gyomnövények, füvek; gombák; kultúrnövények) az állatok elnevezései következnek hasonló rendszertani csoportosításban (gerinctelenek: férgek, ízelt-lábúak, puhatestűek; gerincesek: halak, kétlábúak és hüllők, madarak, emlősök), az egyes csoportokon belül a népi nevek kezdőbetűinek sorrendjében. Az egyes névcikkek tárgyalása, szerkezeti fölépítése a növénynevekéhez hasonló. Talán itt még több a színes néprajzi leírás, szép nyelvjárási szövegek is találhatóak az egyes magyarázatokon belül, amelyeknek lejegyzése fonetikai hűségre törekszik. A folklórszövegek mellett szólások, közmondások is szép számmal fordulnak elő.

Befejezésül néhány mosonmagyaróvári utca névadójának életét ismerteti röviden a kötet.

Hajdú Mihály

Lábadi Károly: Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok.
Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék, 1986. 350 l.

A szervezett és tervszerű drávaszögi folklórgyűjtés második kötete jelent meg ezzel a munkával. Tizenegyezernél több adatról állt össze a majdnem hármezer egységet tartalmazó válogatás. Nem csupán adattár, mint ahogyan a szerző nevezi szerényen a bevezetésben a könyvet, hanem igen sokoldalú földolgozás és értékelés is a munka.

A bevezető tájékoztat a közmondások kutatásának múltjáról, az eddigi jelentősebb magyar kiadványokról, majd a kutatott terület bemutatása, az egyes falvak szóláskincsének gazdagságára utaló számok következnek. A tíz község közül a legtöbb frazeológiai egység Várdarócon (2191), a legkevesebb Kő községben (294) került elő. A szerző megállapítása szerint az egységesen magyar nemzetiségű, anyanyelvű községekben nagyobb a szóláskincs, s egységesebb is, kevesebb a változat.

A proverbiumok tudományos osztályozását Voigt Vilmos kutatásai alapján végezte a szerző. Mindegyik csoportra példákkal hivatkozik saját gyűjteményéből. Az említett tudományos rendszerezés szerint összeszámolta a gyűjteménynek a megfelelő csoportba sorolható egységeit, s megállapította egymáshoz viszonyított arányukat, százalékaikat. Messze leggyakoribbnak találta a szorosabb értelemben vett közmondásokat, ezen belül a maximákat (34,1%). Jelentős mennyiségűek még a hasonlatok, egyszerű szóláshasonlatok, az emberi tulajdonságok jellemzői és a szentenciák.

Az egyes témakörökről szóló frazeológiai egységek legnagyobb számban a természetéről, az emberi testről és az ember családjáról tájékoztatnak. Ezért érthető, hogy a legtöbb közmondásban (105) az *ember* szó szerepel, de meglepő, hogy ezt közvetlenül a *kutya* szó előfordulása követi (54), majd a *fej* és a *ló* egyaránt 50-50 előfordulással áll a harmadik-negyedik helyen. Röviden foglalkozik a tulajdonnevek

megjelenésével is, valamint a színek szerepeltetése, előfordulása következik. Az egyes proverbsok népszerűségét az előfordulási számokkal (adatközlői által való említésével) mutatja be. Legtöbbsen (43-43 adatközlő) a "Ki korán kel, aranyat lel", valamint az "Aki másnak vermet ás, maga esik bele" közmondást ismeri. Ugyanitt kapunk tájékoztatást a változatok számáról, arányszámairól, különböző településeken való megjelenéséről.

Igen érdekes és hasznos a proverbsanyag változásának, kihalásának, újak megjelenésének rövid vizsgálata. Külön tanulmányt érdemelne annak bemutatása és indoklása, hogy miért és milyen típusú szólások, közmondások veszttek ki vagy keletkeztek. Mindenképpen összefüggésbe hozható ez a használói körrel, amivel a következő fejezet foglalkozik. Mind a nemek, mind az életkori sajátosságok figyelembevételével településenként vizsgálja itt a szerző a proverbsok életét.

A továbbiakban egybevetést találunk a jugoszláviai és a szegedi szóláskincs mennyisége, típuszáma és átfedése között, végül a kötet használatára szolgáló megjegyzéseket tartalmazza a bevezetés.

Az adattár kétszáz lapja a vezérszavak betűrendjében sorolja föl az egyenként számozott 2982 adatot.

Az egyes címszavakat kiemelve sorolja a hozzájuk tartozó proverbsokkal az adattár. A szólásokat, szóláshasonlatokat kurzív szedés különbözteti meg a közmondásoktól. Valamennyi népnyelvi adatnak megkapjuk a magyarázatát, használatára vonatkozó tájékoztatást. Utal a szerző arra, hogy O. Nagy Gábor könyvében, Bálint Sándor vagy Penavin Olga gyűjteményében szerepel-e, s hol, milyen szám alatt, illetve kötetben, lapszámon találjuk meg a megfelelőjét.

A jegyzetek és mutatók térképet, rövidítésjegyzéket, forrás- illetve szakirodalmjegyzéket, valamint külön a közszavak, külön a tulajdonnevek mutatóját tartalmazza. Ezen kívül még szinonimmutató és gyakorisági mutató is található. Különösen az utóbbi összeállítására okozhatott sok munkát, de nagyon érdekes az, hogy az egyes frazémaegységekre lebontva megtalálhatjuk a különböző községekben való ismertségét, előfordulási számát. Az eddigi közléseket is bemutatja településenként a szerző, s utal arra, hogy a régebben gyűjtött anyagból ma még hány él a nép ajkán. Tájszójegyzéke tartalmazza annak az adatnak a sorszámát, amelyben előfordult a tájszó, s természetesen a mai köznyelvi jelentését. Adatközlőit, kiknek száma megközelíti a kétszázat, egyenként mutatja be, proverbsismeretükkel, lakhelyükkel, életkorukkal együtt.

Szerbhorvát és német nyelvű összefoglalás zárja ezt a hallatlan gazdag anyagú és nagyon szépen fölépített, sok módszertani újítást tartalmazó kötetet.

Hajdú Mihály

Magyar Névtani Dolgozatok 64–74, 76–77. sz.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport
Névmutató Munkaközössége, Budapest, 1987.

Balogh László: Olcsva helynevei.

34 l. (64. sz.)

A füzet bevezetése tájékoztatja az olvasót az anyaggyűjtés módszereiről, az adatközlőkről, forrásmunkákról és azok rövidítéseiről. Ezek után Olcsva község rövid történetét kapjuk alapos levéltári és szakirodalmi kutatás alapján.

Az adattár először a belterület, majd a külterület névadatait adja betűrendben. Valamennyi névhez nagyon részletes nyelvjárási, névtörténeti, gazdaságtörténeti, s ahol lehet, néprajzi ismereteket is közöl. 173 névcikke utalásokat is tartalmaz, így külön mutatója a füzetnek nincs. Két térkép zárja a munkát.

Nyárádnyé Bojtor Rozália: Nagyigmánd személynevei.

196 l. (65. sz.)

Nagyigmánd Komárom megyei község, közel háromezer lakossal. Valamennyiük névadatát, minden névelemét számbaveszi a tanulmány az írásbeli és a szóbeli névhasználat alapján.

Első fejezete a családnevek vizsgálata. A gyakorisági sorrend után eredet szerinti felsorolást kapunk, majd az egyes típusok megterhelésével foglalkozik a munka. A családnevek rövid alaktani vizsgálata zárja ezt a részt.

A keresztnéveket életkori csoportokban mutatja be a szerző. A kutatás idején élt személyeket négy, egyenként húsz évre terjedő csoportra osztja, de összevont gyakorisági listát ad a keresztnévek használatáról. Néhány névnek az időszakos változásait grafikonon is szemlélteti. A kettős keresztnévek külön fejezetben kerülnek bemutatásra.

Az írásbeli ragadványnevek adattára meglehetősen gazdag, de sokkal fontosabb és értékesebb a szóbeli szólítónevek bemutatása. Elsősorban a becenévhasználat és a szóbeli ragadványnevek összefüggései újszerűek e fejezetben. Az ide tartozó nevek alaktani vizsgálata új eredményeket ad a névtan számára.

A ragadványnevek adattára először betűrendes, majd jelentéstani elrendezésű. Mindkét besoroláskor sok névélettani vonatkozású megjegyzés található a nevek mellett.

A megszólítónevek életkorok szerinti változásainak vizsgálata zárja le a kötetet. Ebben a részben találjuk a legfontosabb és legértékesebb megfigyeléseket a nevek életéről és viselőik életkori változásainak összefüggéseiről.

Koncz Sándorné: Pest megye helységneveinek rendszere.

25 l. (66. sz.)

Néhány megye (Fejér, Tolna, Veszprém, Zala) településneveinek hasonló földolgozása alapján készült e füzet legnagyobb kiterjedésű megyénkről, amelynek 228 névadatát dolgozta föl a szerző.

Az eddigi munkák által kialakított kategóriákban sorolja föl az egyes települések neveit, s a besorolás alapja Kiss Lajos közismert könyve, a *Földrajzi nevek etimológiai szótára* című kiadvány első kiadása.

A nevek mellett megtaláljuk első előfordulásait, névmagyarázatait. Az egyes névcsoportok végén tömör megjegyzések fogják össze a legfontosabb eredményeket.

Az összefoglalásban táblázat mutatja be az egyes névtípusok egymáshoz viszonyított arányát, százalékszámait. A nevek túlnyomó többsége (88,6%) magyarok által adott név, eredet szerint pedig a személynévből származók vannak nagyobb többségben (46,9%).

Más területekkel való összehasonlításra, későbbi teljes szintézis megírására sok segítséget nyújtó, összesítő jellegű munka.

Kocsis Annamária: Hahóti kutyanevek.

17 l. (67. sz.)

Hahót kicsiny Zala megyei község, s adatlapok segítségével valamennyi ott található, mintegy száz kutya nevét gyűjtötte össze a szerző.

A neveket először a névadás indítéka szerinti rendszerezésben közölte, majd a nyelvi eszközöket vette figyelembe a kategorizálásnál. Végül alaktani földolgozást, gyakorisági listát és öröklésre való utalásokat is adott.

A második rész az egyes állatok nevének betürendjében közöl minden föllelhető adatot, s így a további kutatás, földolgozás, más területekkel való összehasonlítás lehetőségét teremti meg.

Halász Péter: Puszтина (Pustiana) helynevei.

48 l. (68. sz.)

Puszтина moldvai csángó-magyar település, amely a XVIII. század utolsó éveiben keletkezhetett, s a szájhagyomány szerint Csík megyei székelyek alapították. A település történetét csupán a néphagyományból tudja rekonstruálni a szerző, de éppen ez adja a bevezetés különös értékét.

Az adattárban a belterületi és külterületi nevek külön-külön betürendben kerültek felsorolásra. Valamennyinek megkapjuk nyelvjárási alakját, részletes leírást mind domborzatára, talajára, mind művelésére vonatkozóan. Sok esetben hasznos és érdekes néprajzi adatokat, népi megfigyeléseket, hagyományokat, mondákat fűz a nevekhez a szerző. 186 helynévadata minden bizonnyal teljes adattára a falu földrajzi neveinek.

Balogh László: Vitka helynevei.

37 l. (69. sz.)

A település helynévanyagát az 1982-ben szervezett Honismereti Diák- és Felnőtt-tábor Helynévgyűjtő Csoportja szedte össze, majd a szerző rendszerezte és adta közre. A füzet bevezetője bemutatja ezt a munkát, az adatközlőket, a forrásmunkákat, a falu történetét.

Az adattár előbb a belterület, majd a külterület névadatait adja betűrendes felsorolásban az országos helynévkutatás követelményeinek megfelelő szereléssel: nyelvjárási névalak, hová kérdésre felelő ragok, domborzati viszonyok, művelési sajátságok, esetleges történet, néphit, monda vagy egyéb néprajzi, gazdaságtörténeti megfigyelés, hagyomány. A füzetet két térképvázlat zárja.

Boros Edit: Ajka utcanevei.

23 l. (70. sz.)

A város 1981-ben összegyűjtött 372 belterületi helynevet rendszerezi a füzet elsősorban jelentéstani szempontok szerint.

Az utótagok vizsgálata igen egyhangú képet mutat, a nevek túlnyomó többségében (128 adatban) utca utótag található.

Az előtagok esetében változatosabb a kép. Jóllehet a legnagyobb a személynevekből alakult utcanevek megterhelése (52,8%), találunk földrajzi nevekből, az ember környezetéből és az emberrel közvetlen kapcsolatban álló fogalmakból alakult neveket is. Különösen az utóbbiak nagy számaránya (24%) meglepő.

Táblázat veti egybe különböző városok névadatainak arányszámaival Ajka névállományát, majd betűrendes utcanévtár zárja a munkát.

Kurtucz Mihály: Kisiratos helynevei.

74 l. (71. sz.)

A mai Románia területén, Arad mellett fekvő Kisiratos (Dorobanti) XVIII. századi, Szegedről való kirajzás. A község történetéről tájékoztat a füzet bevezetése, amely bemutatja a népnyelvet, az emberek gondolkodásmódját és a munka elkészültenek módszereit.

Az adattár betűrendben tartalmazza a helyneveket, s mindegyiknek megadja föllett történeti előfordulását, domborzati viszonyait, művelési ágát, a hozzá fűződő történeti, gazdaságtörténeti, néprajzi hagyományokat és ismereteket. Igen alapos utalási rendszere fölöslegessé tette a betűrendes mutatót. A kötet végén azonban a mellékletként bekerülő térképekre való utalással szómutatót találunk. Gazdag forrásjegyzék zárja le az anyagot.

Határainkon kívüli magyar településről alig készült még ilyen gazdag anyag- gal és nagy gondossággal összeállított helynévgyűjtemény. A szerző álnéven publikálta művét, szépírói munkásságát Sarusi Mihály névvel jegyzi.

Balázs Géza–Várkonyi Ildikó: Tulajdonnevek a magyar népmesékben. III.
69 l. (72. sz.)

Egy régebben megkezdett földolgozás folytatása e munka. Az ELTE Folklore Tanszéke évek óta gyűjti a magyar népmesék névanyagát, egy-egy füzetben ezeket rendszerezve megjelenteti, s a teljes magyar népmesekincs tulajdonneveinek közreadását tervezi. Ebben a füzetben 25 újabb kötet névanyaga szerepel az előző kiadványok rendszerezése szerint.

A neveket típusonként különítik el először a közzétévők, majd az egyes névtípusokban különválasztják a valódi és a mesei névanyagot, valamint a bibliai neveket. A mesei nevek további aprólékos kategorizálást kapnak: tulajdonnév jellegű nevek, személynévként használt más tulajdonnevek, helynévből, köznévből alakultak stb. Ugyanezzel találkozunk az állatnevek és a helynevek csoportjában is.

A földolgozott kötetek bibliográfiai adatai után német, francia és olasz összefoglalás áll.

A már megjelent és a közelesen megjelenő kötetekkel együtt ez lesz az első tulajdonnévtár a világon a folklorisztikában megjelenő nevekről.

Boros Edit: Ajka külterületi helynevei.
38 l. (73. sz.)

A város rövid ismertetése után néhány történeti adatot tartalmaz a bevezetés. Viszonylag részletesebb beszámolót kapunk az anyaggyűjtés módszereiről, a közzétételről, s itt sorolja föl a szerző adata közlőit is. A dolgozat szerkezetének és fölépítésének bemutatása zárja az első fejezetet.

Az adattár a helység-részneveket, vízneveket, térszínforma-neveket, természeti neveket, dologi neveket, hagyományhoz kötött neveket, gazdaságtörténeti neveket, birtokosneveket és az egyéb, máshová be nem sorolható neveket tárgyalja külön-külön csoportban, s ez határozza meg a dolgozat szerkezetét. A neveket általában egyszerű felsorolásban kapjuk, történetükről, alakjukról, számarányaikról nem ad tájékoztatást a munka.

Forrás- és rövidítésjegyzék zárja a füzetet.

Hajdú Mihály: Az 1773. évi Helységnevtár névvégmutató szótára.
170 l. (74. sz.)

A szóvégmutató szótárak mintájára tervezett füzet a II. József-féle összeírás helynévanyagát tartalmazza. Ez a Helységnevtár nem teljes, sajnálatos módon hiányoznak belőle Erdély és a Határőr-vidék településeinek adatai, s ennek következtében a névvégmutató szótár is hiányos. Mivel azonban első összefoglaló adattára a magyar településeknek II. József összeírása, indokolt ennek az anyagnak a szerepeltetése ilyen célú földolgozásban.

A közigazgatási beosztásra, a település megyéjére és járására számjegyek utalnak, s ezeknek a földoldásai találhatóak a bevezetés után. A nevek után álló számokat még egy betűjel követi, amely a település státusára utal: oppidum (város) vagy pagus (falu) az O illetve P földoldása.

Maga az adattár a nevek végét rendezi szoros betűrendbe, s annak alapján sorolja föl a közel tízezer adatot. A régies írásmódra a befejezés néhány sora hívja föl a figyelmet, s adja meg egyes nevek több helyen is kereshető alakjainak lehetőségét.

Szathmáry József: Királyhelmece (Kral'ovsky Chlmece) és környéke helynevei.
183 l. (76. sz.)

Kelet-Szlovákia magyar etnikumának lakóhelyei közül huszonhétnek a teljes helynévanyagát tartalmazza a kötet. A bevezetés e terület rövid bemutatását adja, s utal a gyűjtés, földolgozás módszereire.

A nevek tipológiai áttekintése gazdag és értékes földolgozása az összegyűjtött névanyagnak. Alapos részletességgel, teljes névanyaggal ellátva, számadatokat és részesedési arányokat, százalékokat megadva rendszerezi a hatalmas névanyagot a szerző. Fölösztási elvei a legmodernebbek. Figyelembe veszi több rendszerezési és elméleti kutatás eredményét is. Közel négyezer nevet találunk itt pontos és jól körülhatárolt kategóriákba foglalva.

A rövidítésjegyzék, adatközlők fölsorolása és egy községenkénti statisztika után településenként kapjuk az adattárban a névanyagot.

A település nevének és névváltozatainak megadása után a belterületi, majd a külterületi nevek következnek sorszámok szerint. Mindegyik élő névnek megkapjuk a népi ejtészváltozatát, domborzati viszonyaira és művelési ágára való utalást. Ahol szükséges és lehetséges, bővebb leírást, történeti vagy néprajzi magyarázatot is fűz a szerző az egyes nevekhez.

A nevek településenkénti fölsorolását teljességre törekvő mutató követi. Ebben az egyes nevek és névelemek egyaránt szerepelnek szoros betűrendben, s az utánuk álló számok a településekre, azokon belül az egyes nevekre vonatkoznak. Így mintegy gyakorisági mutató is egyben a névmutató, hiszen megállapítható belőle a névelemek vagy nevek pontos előfordulási helye és száma a kutatott területen.

A 27 település bel- és külterületi térképvázlata adja a kötet befejező részét. Ezek a térképeken számok jelzik az egyes nevek elhelyezkedését, s viszonylag pontos lokalizációt biztosítanak a különböző érdeklődésű fölhasználók számára.

Bura László: Szatmárnémeti (Satu Mare) utcanevei.
59 l. (77. sz.)

A város rövid bemutatása után az utcanevek változásairól, keletkezésükről, életükről olvashatunk szép és érdekes történeti fejezetet. Ezután foglalkozik a füzet a nevek szerkezetével, utótagjainak fajával, s végül rátér a nevek előtagjainak jelentéstanai fölosztására.

A rendszerezés sok új és a hazai belterületi névvizsgálat után meglepő adatot tartalmaz. Egyike ezeknek a személynévből eredő utcanevek viszonylag alacsony száma (22%). Eléggé kevés a helynevekből, emberre vonatkozó fogalmakról elnevezett utcák száma is. Viszonylag több a természetes névadás termékeként keletkezett, épületekről, építményekről kapott utcanév, elég sok a természeti környezetből vett név is. A nagy jegyzetapparátussal adatolt nevek fölosztását, rendszerezését rövidítésjegyzék követi.

Az adattár betűrendben tartalmazza az utcaneveket, s mindegyik esetében utal történeti előfordulására, román névére, a magyar nevek magyarázatára. Sokszor részletes történeti leírást, magyarázatot kapunk a nevek megváltozásának okairól, idejéről. A több mint ötszáz névcikk igen gazdag anyag a magyar belterületi nevek vizsgálatához is, de különösen nagy a jelentősége a határainkon kívüli magyar utcanevek alakulásának vizsgálata miatt, hiszen első eset, hogy ilyen jellegű nagyobb névanyag, egy város teljes utcanévanyaga megjelenhetett az utóbbi időben.

Hajdú Mihály

Magyar Személynévi Adattár 75–80.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest, 1987.

Rác Sándor: Bökény ragadványnevei.

52 l. (75. sz.)

A volt Csanád vármegyei, ma Csongrád megyéhez tartozó Bökény kicsiny falu, múltja az Árpád-korig nyúlik vissza. Ennek rövid összefoglalását adja a bevezetés, majd néhány néprajzi megfigyelését írja le nyelvjárási ejtésben.

Az adattár a ragadványnevek betűrendjében sorolja föl a lakosok mindegyikét, s szükség esetén magyarázza is az egyes neveket. A különböző vagy több ragadványnévvel rendelkezők egy adat alá kerültek. A neveket nem rendszerezi, de az összefoglalásban néhány megfigyelését rögzíti a szerző.

Iván László: Kalocsa környékének személynevei 1560-ban.

53 l. (76. sz.)

Vass Előd Kalocsa környékének török-kori adóösszeírásai alapján gyűjtötte össze a neveket a szerző. Pontosabban a fönti könyv adatainak névstatistikáit tartalmazza ez a füzet.

Először közli a családnevek változatait, amelyek elsősorban a defterek írásbizonytalanságából erednek, de nagyon sokszor ejtésbeli sajátosságokat is mutatnak.

Ezután vázlatos térképet kapunk a vizsgált terület 106 községének elhelyezkedéséről, majd az egyes települések neveinek számadatai következnek táblázatos föloldozásban.

Az összesítő kimutatások után az egyes nevek, elsősorban családnevek gyakorisági sorrendjei következnek elterjedési indexeikkel és előfordulási számaikkal együtt, betűrendben. Ezt követi a családnevek gyakorisági sorrendje. Összesen 795 családnévváltozatot rendezett el a két táblázatban a szerző.

A keresztnévek betűrendes és gyakorisági rendben való összeállítása zárja a kötetet.

Mind településtörténeti, mind nyelvjárási, nyelvjárástörténeti, mind pedig névtani szempontból igen jól hasznosítható a kiadvány.

Szaszkóné Sin Aranka: Nagykőrös XVII. századi összeírásai.

69 l. (77. sz.)

A sorozatszerkesztő hibájából a címlapra ugyan XVIII. század került, valójában 1687 és 1690 közötti összeírások adatait dolgozta föl és rendezte el munkájában a szerző. Összesen hét ilyen összeírást sikerült föllelnie, s ezeknek az összesítését, 1293 személy különböző alakokban előforduló neveit kapjuk a kötetben.

Valamennyi különböző személy adatait egyenkénti sorszámmal ellátva, az egy személyre vonatkozó adatokat egy címszóba foglalva, szoros betűrendbe sorolva találjuk a neveket, névváltozatokat. A ragadványnevekre, kettős családnevek második elemére utaló szócikkek segítségével kapunk tájékoztatást. Az egyes nevek betűhív leírásai minden tekintetben pontos eligazítást nyújtanak a névtan és a nyelvjárástörténet kutatója számára. A nevek és személyek azonosítása pedig a helytörténeti vizsgálatokhoz ad támpontokat.

Mintegy 53 név nélküli, csupán körülírással szereplő személy adatai külön felsorolást kaptak.

Szép Katalin: Magyarszerdahely szólistónevei.

18 l. (78. sz.)

Egy Zala megyei kisközség, Magyarszerdahely szóbeli névhasználatát tartalmazza a füzet. A megszólítások történhetnek keresztnévvel vagy annak becézett alakjaival, kivételesen ragadványnévvel. Elsősorban a keresztnévek előfordulására, becézésének bemutatására tért ki a szerző.

A teljes névvel (alapnévvel) való megszólítás nem ritka a faluban. Néhány csak ebben a formában használatos. Sokkal gyakoribb azonban a becézve való megszólítás. Ennek formái változatosak, s a szerző rendszerezetten mutatja be a becézés módjait, eseteit. Az egyes névalakok gyakoriságát számmal, az elnevezettek számának megadásával is szemlélteti. Az egyes képzőket egyenként sorra veszi, s mindegyik használatára ad példát. Életkori sajátosságokra is utal, s egyik fejezete részletesen foglalkozik ezzel a kérdéskörrel.

Egy régebbi, 1985-ben megjelent könyvének (*Magyarszerdahely személynevei*) kiegészítéseként adta ki a szerző e művét.

Gellén Attiláné: Salköveskút ragadványnevei.

19 l. (79. sz.)

Egy Vas megyei kisközség 140 családjának, 452 lakosának teljes ragadvány-név-állományát gyűjti össze a dolgozat, s rendszerezi a szokásos sorrendbe. Először megadja a használatos családneveket betűrendes fölsorolásban és gyakorisági sorrendben is, majd a keresztnévek történeti és jelenkori ismertetése következik.

A ragadványneveket az alábbi csoportosításban kapjuk: 1. közeli rokon neve; 2. külső tulajdonságra utaló ragadványnevek; 3. belső tulajdonságra utaló ragadványnevek; 4. szavajárásra utalók; 5. szokásra, cselekvésre, viselkedésre, magatartásra utalók; 6. eseményhez fűződők; 7. foglalkozásra utalók; 8. máshoz való hasonlóságra utalók; 9. névasszociációs indítékúak; 10. egyéb ragadványnevek; 11. ismeretlen eredetűek.

A ragadványnevek alaktani sajátosságait is vizsgálja a dolgozat, s itt a szerkezeti, szófaji stb. típusokat különbözteti meg a szerző.

A füzet végén a ragadványnevek betűrendes mutatója található.

Herényi István: A középkori Vas vármegye genealógiája.

106 l. (80. sz.)

A kötet bevezetése terminológiai és módszertani kérdéseket tisztáz. A család-történet és genealógia különbségeinek bemutatását követően a genealógiai és antroponimiai módszerek bemutatására kerül sor, majd a középkori Vas vármegye nemzetségeit, családjait mutatja be részletesen a szerző.

Ezek után a szolgáló népek családneveinek jelentéstani fölosztása szerinti bemutatás következik. Majd részletesen szól a népmozgalmakról, a szomszédos megyékkel való összefüggésekről, áttelepülésekről, alapos részletességgel és pontos levéltári adatokkal ismerteti a rokoni kapcsolatokat. Külön fejezetet kaptak a vármegye tisztségviselőinek nevei.

A részletes genealógia a családokra vonatkozó források fölsorolását tartalmazza, s lehetőséget teremt a további kutatások megkönnyítésére.

Hajdú Mihály

Nagy Géza: Karcasai szólások és közmondások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 69 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 30.)

A volt Zemplén vármegyei Karcsa több mint 800 esztendőös színmagyar település a Bodroghözben. Néprajzi föltárása – éppen a szerző jóvoltából – már sok tekintetben megtörtént. A frazeológia a folklór és a nyelvtudomány határterülete, így mindkét tudományág művelői kutathatják, az összegyűjtött eredményeket hasznosíthatják.

A szerző közel 1300 frazeológiai egységet, szólást, szóláshasonlatot és közmondást gyűjtött össze a faluban. Ezeket nem válogatta szét, hanem tematikus sorrendbe, ezen belül a vezérszavak betűrendjébe sorolta be anyagát. A fontosabb csoportok: állatokról, babonákról, vallásról, családról, az emberi testről, erkölcsről, nevelésről, eszközökről, foglalkozásokról, halálról, betegségről, értelmi képességekről, házról, lakberendezésről, időjárásról, égitestekről, növényekről, pénzről, ruházatról, étkezésről s egyéb fogalmakról szóló közmondások.

A vezérszavakat aláhúzással emelte ki a szerző, a frazeológiai egységek számozása folyamatos. Valamennyi közmondás, szólás után zárójelben adta meg a magyarázatot, s ez néha terjedelmesebb néprajzi leírás. Alkalmas szótutatók szempontból még használhatóbbá tette volna a gyűjteményt.

H. M.

Nemcsik Pál: Aki bányász akar lenni... Borsod és Gömör megyei bányászszótár.
Miskolc, 1987. 67 l.

Rövid előszó és bevezető után betűrendben közli a szótár a bányásznyelv jellegzetes szakszavait, amelyek között nagy számmal találhatók különleges, csak a kutatott vidéken használatos, szakmai jellegű tájszavak. Igen sok a német jövevényszó, de jelentős a magyar nyelvi réteg is, amely elsősorban jelentésbeli szak-, illetve tájszavakat tartalmaz.

A címszó után közvetlenül jelentésmegadás áll, majd néha a szó etimológiáját is megvilágítja a szerző (elsősorban a német eredetű és nagy alaki változást szenvedett szavaknál).

Sokszor részletesebb leírás teszi világossá a szó jelentését, amelynek szakmai és néprajzi értékei is fontosak. Példamondatok, beszélgetésrészletek, népi magyarázatok teszik sok szempontból hasznosíthatóvá a munkát. A szócikketek szükség esetén utalás, más szócikre való hivatkozás zárja.

A szótárba beépítve, de mégis külön táblákon találhatók az illusztrációk. Nagy számuk (száznál több) és igen szép, áttekinthető, világos kivitelezésük nagymértékben emeli a munka értékét, a bányászban járatlanok számára is használhatóvá teszi a könyvet. Ezeket a szokatlanul szép és hasznos rajzokat Mezey István grafikusművész készítette.

Hajdú Mihály

Nyelvi illemtan.

Szerkesztette: Deme László, Grétsy László, Wacha Imre. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1987. 454 l.

Az illemtankönyv kilenc nyelvész: Bachát László, Bíró Ágnes, Deme László, Graf Rezső, Grétsy László, Z. Szabó László, Szende Aladár, Tolcsvai Nagy Gábor

és Wacha Imre munkája. A szerzők tanácsaikkal, útbaigazításaikkal százezrek számára adnak tájékozódási lehetőséget.

A beszéd és a magatartás között szoros kapcsolat van. Erre az összefüggésre hívja fel a figyelmet Pozsgay Imre a könyv ajánlásában.

Az illetankönyv három nagyobb részre tagolódik. Az első részben a közösségi magatartás alapkérdéseiről, alapformáiról olvashatunk. Történeti áttekintést adnak a szerzők beszéd- és magatartáskultúráról, foglalkoznak a tegezés és magázás szabályaival, a köszönés és megszólítás, valamint az írásos érintkezés gondoljaival.

A kézikönyv második része helyszínekre bontva vizsgálja a nyelvi illetan gyakorlati kérdéseit. Tanácsokat ad, hogyan illik beszélni és viselkedni otthon, az utcán, közlekedési eszközökön, a munkahelyen, az iskolában, a laktanyában és mindennapi ügyeink intézése közben: az üzletben, a pénztárnál, a postán, ügyintézés, tárgyalás közben, valamint nyilvános szórakozóhelyeken. Foglalkozik a telefonálás, a nyilvános szereplés és a vita illetanával is. Az ízléstelenség, durvaság és trágárság nyelvi eszközeinek számbavétele után tanácsokat kap az olvasó, hogy miként lehet a nyelvi durvaságot elkerülni.

A harmadik rész kislekikon. A nyelvi illetmről címszavakban című rész – az Adj' Isten-től a Vusz-vusz!-ig (a szervuszból származó játékos köszöntésforma) – betűrendben közli azokat a nyelvi formákat, amelyeket kapcsolatteremtés, figyelemfelkeltés, megszólítás céljából használunk. Ezek egyik része udvarias, választékos, másik része sértő, bántó. A szócikketeket dőlt betűkkel szedett "címszó" (néha többszavas szó szerkezet, esetleg egy mondat) vezet be. Ezután következik a szó jelentésének megvilágítása, majd a használati kör bemutatása. A szócikk végén ajánlás áll: használható, terjeszthető, esetleg éppen kerülendő a szó vagy kifejezés.

A könyvet irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Paczolay Gyula: Magyar-ész-t-német-angol-finn-latin közmondások és szólások – cseremiszt és zürjén függelékkel.

Második, bővített kiadás. Veszprémi Akadémiai Bizottság, Veszprém, 1987. 300 l.

A második kiadás munkatársai: észt: Mai Bereczki-Kiisk; német: Csukás Ágnes; finn: Outi Karanko-Pap; latin: Kredics László; zürjén: Vera Kudriashova; angol: Kurtán Zsuzsa; észt: Ann Nurk; finn: Ingrid Schellbach-Kopra; zürjén: Szij Enikő. A magyar, észt és angol nyelvű előszót Bereczki Gábor írta.

A magyar és angol nyelvű bevezetésben a szerző ismerteti a második kiadás létrejöttét, anyagát, az előzőhöz viszonyított bővebb tartalmát (33 új tétel, finn és görög megfelelések, zürjén függelék stb.), a közzététel módszereit, az egyes nyelvek legfontosabb adatait. Eligazít az adatok használatában, összegzi az évszámok, rövidítések, megjegyzések legfontosabb tudnivalóit.

A 624 számozott tételből álló gyűjteményt a magyar vezérszavak betűrendjében kapjuk. Mindegyik cikk a magyar adattal s annak angol nyelvű fordításával

kezdődik. Ezt követi a címben szereplő közmondás előfordulási, följegyzési évszáma. Amennyiben korábbi változatai is voltak, annak megjelenési évszáma áll egy kettőspont után. A forrásjelzet vagy forrásjelzetek zárják ezt a szakaszt. A második bekezdésben az észet megfelelő közmondást találjuk ugyancsak angol fordításával együtt valamint forrásjelzetével. Hasonló a finn, német, angol, latin, görög stb. adatok közlésének rendje is, csak az utóbbiak esetében már nem szerepel az angol fordítás.

A rövidítések föloldásai, a jelek magyarázatai után következnek az adatok angol és észet nyelvű betűrendes fölsorolásai, majd egy angol nyelvű vázlatos tárgymutató. A szerzők és forrásmunkák fölsorolása is igen fontos része a munkának. Az irodalmi hivatkozások rövidítéseinek föloldása után a nemzetközi frazeológiai gyűjteményekkel való egyeztetések következnek (Arthaber-gyűjtemény; Düringsfeld Sprichwörterbuch, Proverbia Septentrionalia).

Az 1. számú függelék egy magyar közmondása (Nem mind arany, ami fénylik) 39 nyelvben való előfordulását adja. A 2. függelék cseremis, a 3. pedig zürjén közmondásokat sorol föl angol fordításaikkal együtt.

A hallatlanul gazdag anyagú könyv nem csupán a magyar, hanem az egész nemzetközi parömiológiai kutatásnak nagy értéke és nyeresége.

Hajdú Mihály

Petőfi-szótár III–IV.

Szerkesztette J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 603, 800 l.

Befejeződött a teljes Petőfi-életmű lexikai feldolgozása. Még 1955 végén született meg az Akadémia döntése a szótár elkészítéséről, s Gáldi László egy 1958-ban megjelent cikkében (Magyar Nyelv) azt írta, hogy a megjelenés 1965 körül várható. Az első vaskos kötet (1161 l.) végül 1973-ban jelent meg, a második 1978-ban (1379 l.), a harmadik kötet, mely 1400 oldal lett volna, tehát többé-kevésbé azonos terjedelmű az előzőekkel, érthetetlen módon kettévált, azaz a kiadó a két testes kötet mellé két vékonyat produkált ugyanazon évben, 1987-ben. Mégis megnyugtató, hogy a teljes anyag végül áttekinthető, használható.

A címszavak rendje, tagolása magától értetődően megegyezik az előző kötetekével (tehát: a címszó, szófaji minősítés, nyelvtani információk, a jelentések tagolása, értelmezés, példaanyag, magyarázó jegyzetek). A példák hivatkozási forrása természetesen az 1951 és 1967 között megjelent kritikai kiadás kötetei. Figyelmet érdemel a IV. kötet végén található pótlás, kiegészítés és a függelék, továbbá közlik a szótár főbb számadatait is. Ebből megtudhatjuk, hogy hány a, b, c stb. betűvel kezdődő önálló szócikk, alcímszó vagy utaló szócikk található a kötetben, s mennyi a feldolgozott adatok száma. Itt csak kettőt említünk: 22 719 önálló szócikket és 448 309 adatot dolgoztak fel.

A függelék alkalmas lenne hosszabb tanulmányozásra, ugyanis Petőfi szavainak, illetve szókincsének gyakorisági sorrendjét közlik. A névelők, kötőszavak

s egyéb hasonló értékű mondatelemek után az első ige a *mond*, majd a *lát*, később a *tud*, majd a *szól* következik, csak ezek után találjuk az első főnevet, ez az *ember*, ezt követi a *szív*, majd az *isten* stb. Mielőtt gyors általánosításra ragadtatnánk magunkat, érdemes továbblapozni, s azt tapasztalhatjuk, hogy például az *Ashby* szó gyakrabban fordul elő (gyakrabban használta volna Petőfi?), mint mondjuk az *első*, *szegény*, *férfi*, *halál*, *fiatal* stb. szavak; vagy hasonlóképp a *Monthermer* címszó gyakorisági száma is magasabb, mint például a *leányka*, *óra*, *virág*, *szolga*, *szent* stb. szavakéi. Célszerű lett volna a fordítások adatai nélkül egy másik számsort is készíteni, hiszen ez megbízhatóbban tükrözte volna a költő szellemi világát. Végül külön táblázat mutatja a címszók szófajok szerinti megoszlását, megadva a címszók és adatok számát, továbbá az átlagot.

Különleges, nagy vállalkozás volt a Petőfi-szótár, valószínű, hogy egy ideig más költői életművek feldolgozásának is mintája marad, miáltal az adatok viszonyíthatók és jobban értékelhetők is lesznek.

Szabó G. Zoltán

J. Soltész Katalin: Arany János verselése.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 347 l. (Opus. Irodalomelméleti tanulmányok 9.)

A szerző célja: "összefoglaló képet adni Arany János összes költői műveinek és műfordításainak verseléséről". Ezt elsősorban a hagyományos formai elemzések alapján teszi Soltész, de felhasználja saját koncepcióját, fogalomrendszerét is. A költői életmű kiválasztását az is indokolja, hogy Arany János nemcsak a magyar költészetnek, a magyar verselésnek, hanem verstani irodalmunknak is klasszikusa.

Az 1. fejezetben (A vers látható alakja) gazdag példaanyagot mutatja be a szerző, hogyan használja fel Arany a verselés (a verssor, a versszak) vizuális eszközeit.

A 2. fejezetben Arany stófaszerkezeteit és rímképleteit csoportosítja J. Soltész Katalin. Arany versei között leggyakoribb a négy soros stófa (199 vers), s közülük is a legtöbb párrímes (52 vers). Az előfordulás mennyiségi sorrendjében a nyolcsoros, majd a hatsoros következik. Érdekes megfigyelése a szerzőnek, hogy az ötsorosok között viszonylag sok a ballada. A stófa aszimmetriáját Soltész a balladai feszültségteremtés egyik formai eszközének tartja.

A prozódia és ritmika című fejezet a hagyományoknak megfelelően csoportosítja Arany verseit. A magyaros ritmusú verseket ütemek és verslábak szerint veszi számba. A magyaros ritmus megmértékelése című alfejezetben az újabb verstani szakirodalomban szimultán verselésnek (kettős ritmusnak vagy bimetriának nevezett képletek) kaptak helyet. Az időmértékes versformákon belül a hagyomány alapján választotta szét az antik és a modern formákat. Egyéni koncepciója a szerzőnek a modern formák "laza" (jambusi, trocheusi) és "szoros" (anapestusi, daktilusi) időmértékre való elkülönítése.

Arany művésze a rímelésnek. A 4. fejezet a költő rímeit és asszonáncait csoportosítja. Közel 20 000 rímet vizsgált meg Soltész Katalin. Egyéni a rímek fajtáinak csoportosítása. Mivel a szakirodalom nem (vagy alig) foglalkozott azzal a kérdéssel,

hogy "hány hang összecsengése kívántatik meg a rímhez", ezt is figyelembe véve Soltész megkülönböztet ereszkedő és emelkedő rímet, tiszta rímet és asszonáncot. Megállapítja, hogy Arany rímeinek mintegy 22%-a emelkedő (hímrím), 78%-a ereszkedő (nőrím). A fejezetben élénk tárul a költő rímbősége, a hagyományos rímfajtákon kívül megismerkedhetünk néhány rímbravúrral, mozaikrímmel, eltolt rímmel, sűrített és szétszórt rímmel.

Az 5. fejezet a járulékos versdíszeket és alakzatokat mutatja be. Ebben a részben a belső rím, az alliteráció, a refrén és a sorisméltés, valamint az enjambement szerepéről olvashatunk.

A 6. fejezet (A versformák áttekintése) tulajdonképpen versforma-statisztika. A szerző megállapítja, hogy a vizsgált versegyedből 313 (56%) magyaros, ebből 190 versegyed egyszerű sorokból áll, s közülük is leggyakoribb a négyütemű tizenkettős. Ezt a versformát Arany történeti, mondai és népies tárgyú elbeszélő költeményeiben használta. A magyaros versformák nagy változatosságot mutatnak. 23 sortípus 168 különböző kombinációban, strófa- és rímszerkezetben jelenik meg. Az időmértékes versformák között a jambus a leggyakoribb (137 vers, 20%), kevés a trocheusi és az anapestusi metrum. Az antik versformák inkább a fordításokban fordulnak elő. Igen kevés a szabadvers és ritka a kombinált és keverék versforma is.

A Pályakép című zárófejezet az egyes alkotói korszakokra jellemző verselési sajátosságokat keresi. Megállapítja, hogy a népies formák részaránya a *Tolditól* a szabadságharc végéig terjedő pályaszakaszban 98%. A szabadságharc bukása után komor mondanivalóval párosulva kerülnek előtérbe a jambusi formák, s az 1849–60 között keletkezett versek 40%-át teszik ki.

A függelék táblázatban foglalja össze az egyes művek verseléssel kapcsolatos tudnivalóit. A táblázatban szerepel a sorfaj (esetleg szótagszám), a strófa sorainak száma, a rímképlet, a keletkezés évszáma, a vers címe, a vers terjedelme sorokban. Ha indokolt, egyéb megjegyzést is fűz az adatokhoz a tanulmány írója. (Felhívja a figyelmet arra, hogy a szöveg fordítás, töredék, esetleg kétes hitelű.)

A könnyebb eligazodást a verscímek mutatója, valamint rövidítésjegyzék segíti.

Molnár Ildikó

T. Somogyi Magda: A passzív ige-törzsek leíró vizsgálata a magyarban.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 75 l. (Nyelvtudományi Értekezések 125.)

T. Somogyi Magda könyve megjelenési évét tekintve újabb, mint Benkő Lorándnak ugyanebben a témakörben készült történeti jellegű monográfiája (*A magyar fiktív (passzív) tövű ige-törzsek*. Bp., 1984.). Ez utóbbit azonban még nem ismerte, nem ismerhette a szerző munkájának megírásakor. Ezt azért szükséges megemlíteni, mert a két tanulmány tartalmaz néhol átfedéseket.

A szerző tudománytörténeti áttekintés után választja ki a "gyök", "gyöker", "elhomályosult tö" stb. terminusok közül a "passzív tö" elnevezést, és határozza meg ennek fogalmát. Passzív tönek tekinti a névmási határozószókat, az idegen és

nemzetközi eredetű igék töveit, az egyedi hangutánzó–hangulatfestő töveket és végül a kettős, hármas stb. képzőszembenállást mutató töveket. Ez a legutóbbi adja dolgozatának tárgyát.

A tanulmány alapos történeti áttekintést ad. Itt részint etimológiai kérdéseket taglal, részint a nyelvújításnak a passzív tövek sorsára gyakorolt hatását elemzi.

A leíró jellegű rész középpontjában a képzők jelentésbeli összefüggései állnak. Osztályozási szempontja az alakok megfeleltetése funkcionális–szemantikai sajátosságok alapján. Négy fő osztályban tárgyalja a képzőszembenállásokat: *-ÍT* : *-UL*, *-ASZT* : *-AD*, *-DÍT* : *-DUL*, *-G* : *-AN*. Sorrendjüket mennyiségi és fontossági tényezők alapján állította fel. Egy-egy osztályon belül további alcsoportokat különít el. Így pl. az *-IT* : *-UL* osztályon belül (ide szerinte kb. 100–110 adat tartozik) tárgyalja az *-ít* : *-ul/ül* képzőpáron túl az *-ít* : *-ul/ül*: *odik/-edik/-ödik*; *-ít* : *-odik/-edik/-ödik*; *-ít* : *-o/!*; *-t* : *ul/ül*; *at/-ul*; *-t* : *-* : *-alom/-elem*; *-jt* : *-l(ik)*; *-t* : *l(ik)*; *-/n/t* : *-(m)lik*; *-t* : *-l(ik)* [!] megfeleléseket.

A passzív ige-töveket szófaji szempontból semlegesnek ítéli meg (majd később inkább a névszótövekhez látja közelebb levőnek), jelentésüket a képzésből kiindulva tartja meghatározhatónak. Megállapítja, hogy az aktív tövek származékaival ellentétben a passzív tövek transzformációs lehetőségei kétségesek.

A képzőközpontú vizsgálat után kerül sorra a relatív passzív tövek tárgyalása. Ezeknek a tövégi mássalhangzója régi képzőkkel esik egybe. Külön foglalkozik a tanulmány az *sz-et* *d*-vel váltakoztató ige-tövekkel: ezeknek is némely változatát (részint jogosan, részint vitathatóan) passzív tőnek tekinti, mint pl.: *al-*, *fek-*, *nyug-* illetve *törek-*, *dicsek-*, *gyanak-* stb.

Az összefoglaló fejezetben történik meg a passzív tövek rendszerezése. Megállapítja, hogy a szembeállítható ige-képzőkön alapuló rendszer számos ponton eltér az aktív ige-képzéstől. A *DÍT* : *-DUL*, *-G* : *-AN* képzők például aktív tőhöz ritkán járulnak.

A munkát adattár zárja le.

Zelliger Erzsébet

Cs. Szabó István: *Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Gyomárról.*

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 92 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 31.)

A XVIII. század elején újjáépült Gyoma nagyközség régi irattárából, a gyulai levéltárból s máshonnan előkerült iratokból ad válogatást a szerző a régi gyomai nyelv tanulmányozásához.

Három részre osztja a föllet iratokat: 1. eredeti népi följegyzések; 2. tollbamondások; 3. honoráciorok följegyzései. Valamennyi szöveget betűhíven közli, s minden iratnak megadja a forrásjelzetét, pontos levéltári adatait. Az elírásokra, váratlan szóalakokra szögletes zárójelben mindig föl hívja a figyelmet. Ugyanígy jelzi saját kiegészítéseit is.

A füzet végén huszonöt lapnyi terjedelmű, kéthasábos szómutatót találunk. Ebben a szövegek valamennyi fontos szava szerepel szoros betűrendben, az előfordulási lapszámra való utalással.

H. M.

Székely nyelvöldrajzi szótár.

Összeállította Gálffy Mózes és Márton Gyula. Szerkesztette Kiss Jenő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 455 l.

A magyar nyelvészeti szakirodalomban úttörő, szokatlan vállalkozás az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *Székely Nyelvöldrajzi Szótár*.

A kolozsvári egyetemen a negyvenes években megindult dialektológiai kutatások előkészítése, megszervezése Szabó T. Attila nevéhez fűződik. A háború megszakította munka 1954-ben újjáéledve, egy majdani erdélyi tájszótár megjelentetésének igényével folytatódott. Ugyanekkor kezdődött a romániai magyar nyelvátlasz előkészítése is. Ezek a munkálatok a későbbiekben párhuzamosan, de egymástól el nem választhatóan folytak, az elkészült gyűjtések, anyagok, kiadványok kiegészítik egymást.

E szótár anyagának felgyűjtése 1954-ben Háromszéken indult és 1965-ben az udvarhelyi falvakban végzett munkával zárult. Az ellenőrzést 1957-ben fejezték be. A munkálatokban részt vett a Babeş–Bolyai Egyetem magyar tanszékének szinte teljes nyelvészkollektívája Gálffy Mózes és Márton Gyula vezetésével, s ez az együttes munka hozta létre, formálta a ma már "erdélyi iskolának" nevezett dialektológiai "irányzatot".

A nyelvöldrajzi szótár (illetve a székely nyelvátlasz) gyűjtésének módszere, az anyag, a kutatópontok kiválasztása stb. mind kapcsolódik a Romániában és Magyarországon folyó egyéb dialektológiai kutatásokhoz. A gyűjtés megtervezésénél számítottak a kutatás irányítói arra, hogy a szótár (illetve atlasz) majdani forgatói felhasználhatják a megszülető regionális és összefoglaló atlaszokat is. Ezért csatlakoztak pl. *A Magyar Nyelvjárások Atlaszához*, ennek kérdőfüzetéből jelentős számú kérdést átvettek. Innen összesen 276, a negyvenes években Erdélyben folyt gyűjtés kérdőfüzetéből 331 címszó került be a szótár (atlasz) anyagába. A nagy romániai magyar nyelvátlaszban viszont valamennyi itt előforduló címszó szerepel. A teljes anyag 894 szót tartalmaz, 758 tartozik a törzsanyaghoz, 136 az alaktani tárgyú címszó.

A *Székely Nyelvöldrajzi Szótár* az első olyan tájszótár a magyar nyelvterületen, amely egy nagyobb földrajzi, illetve tájnyelvi egység nyelvét abszolút sűrűségű ponthálózattal vizsgálja, hiszen valamennyi magyarlakta székelyföldi település anyagát tartalmazza. Csupán a Brassó környéki csángó településeken (Hétfalu) nem sikerült a gyűjtést megszervezni. A kutatópontok megválasztásánál ügyeltek arra, hogy az esetleg máshonnan betelepült lakosság is képviselve legyen ezeken a helyeken, ahol komolyabb számú beköltöző volt (pl. Sepsiszentkirály csángó betelepülői külön szerepelnek), illetve a közigazgatásilag ma már összetartozó, ere-

detileg különálló településeken több kutatópontot jelöltek ki. Ott viszont, ahol nincs állandó lakosság (pl. a fürdők), vagy Gyimesben, ahol az anyatelepülésről a lakosság kirajzott a hegyi patak völgyekbe, de a kapcsolat máig sem szűnt meg a települések között, nem végeztek külön gyűjtést. A kisebb, azonos nyelvjárást beszélő szomszédos falvakban csak egy helyen kérdezték ki a teljes anyagot, másutt csak a rövidített, 150 címszós kérdőívet gyűjtötték föl. Végül is az eredetileg tervezett 326 kutatópontból 301 maradt (volt olyan falu, ahol már nem találtak magyar lakosságot!), ehhez járult a 9 kiegészítő pont. Az adatközlők száma összesen 1114, az ellenőrzés során ebből 187-tel dolgoztak, a többség 50 év feletti, a nemek megoszlása kb. 55:45% a férfiak javára. Az adatközlők kiválasztásánál a szokásos szempontok szerint jártak el: földműves, helyi születésű, a faluból hosszabb időre el nem távozott személyeket kerestek. Érdekes és eddig nem alkalmazott eljárás volt a szóföldrajzi gyűjtésben, hogy a jelentősebb írók, költők, meghatározó jelentőségű szellemi alkotók szülő- és lakóhelyén különösen nagy gonddal, mindig a teljes kérdőívvel dolgoztak, és a passzív megfigyelésre nagy súlyt fektettek (pl. Zágonyban, Csomakőrösön, Farkaslakán stb.).

A szótár különleges helyet foglal el a szakirodalomban, anyagát és a gyűjtés módszerét tekintve – hiszen eredetileg annak készült – a nyelvatlaszokkal mutat rokonságot, a kiadási kényszerűség szülte megjelenési formája pedig betűrendes szótár. A gyűjtés célja az volt, hogy az azonos fogalomra vonatkozó nyelvi adatokat egybevethetővé, elterjedésüket, a határokat, izoglosszákat vizsgálhatóvá tegye és minél nagyobb tájszóanyagot közöljön. Elsősorban hangtani sajátosságokat tud megjeleníteni a gazdag székely tájszóanyagban. Kevesebb pl. a jelentéstani kérdés. A szótár csak a lexikai részt tartalmazza, a hangtani szempontú és a morfológiai anyag még kiadásra vár.

A szócikkekben a címszó irodalmi nyelvi alakban jelenik meg, tájszavaknál a köznyelvihez legközelebb eső alakváltozatban. A szófaji megjelölés, nyelvtani minősítés, a kérdőfüzetbeli sorszám, majd a román és német jelentés után a köznyelvitől fokozatosan távolodó adatok felsorolása következik. A gyakoriságot és az egy-egy helység nyelvében előforduló adatok összetartozását is jelölik. Minden egyes lexéma (de nem minden alakváltozat) szerepel utalószó formájában, megkönnyítve a tájékozódást az anyagban.

A szótár első kötetéhez Gálffy Mózes és Márton Gyula írt előszót. Márton Gyula halála miatt a befejező, a kiadást előkészítő munkát Gálffy Mózes egyedül végezte, már maga is halálos betegséggel küszködve. Így a kiadás magyarországi lebonyolítását, gondozását Kiss Jenő végezte.

A *Székely Nyelvföldrajzi Szótár* óriási nyelvtudományi jelentősége, hogy egy hatalmas nyelvi anyag egy részét, ha a tervezettnél jóval nehezkesebben és töredékesebben is, de hozzáférhetővé tette.

B. Fodor Katalin

Szemlélet – tananyag – módszer. (1986).

Szerkesztette Fülöp Lajos. Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1987. 228 l.

A kötet az 1986. június 28–30. között megrendezett Nyíregyházi Anyanyelv-
oktatási Napok anyaga.

A *(köszöntés)* a megnyitó és a tanácskozás oktatáspolitikai céljait, jelentőségét méltató előadás után Fülöp Lajos az új tanterveket jellemezte a szemlélet, tananyag, módszer szempontjából, majd Szépe György szólt az anyanyelvi műveltség fejlesztéséről mint társadalompolitikai feladatról. A könyv ezután a szekcióüléseken elhangzott előadásokat, hozzászólásokat közli. A Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Pedagógiai Intézet és a Tankönyvkiadó munkatársai, az egyetemek és főiskolák oktatói, szakfelügyelők, óvónők, tanítók, magyar szakos általános- és középiskolai tanárok vitatták meg az anyanyelvi nevelés időszerű feladatait, a tananyag minőségi és mennyiségi problémáit – különös tekintettel a korrekció kívánalmaira. Szakemberek mutatták be, hogyan segítik a háttértudományok (a gyermeknyelvi kutatások, a szöveg-
tan, a nyelvtörténet és a stilisztika) a korszerűsítés folyamatosságát. Szóltak a résztvevők az életkornak és az iskolafajtáknak megfelelő módszerek alkalmazásáról is.

A kötet betekintést nyújt az érdeklődő szakemberek számára a 80-as évek anyanyelvi nevelésének helyzetébe és gondjaiba.

Molnár Ildikó

Szende Tamás: Megérthetjük-e egymást? Korunk kommunikációs zavarai.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 303 l.

A bevezetésből megtudjuk, hogy 1980-ban "Korunk kommunikációs zavarai" címmel konferenciát rendeztek a Magyar Tudományos Akadémián. A harminc, különböző szakterületen dolgozó résztvevő (pedagógus, orvos, nyelvész, logopédus, lelkész, történész, irodalomtörténész, etnográfus) tanácskozásának végső kicsengése az, hogy "a kommunikáció zavarai egybeesnek az önmegvalósítás problémáival és korlátaival, és – megfordítva – az önmegvalósítás feltételeinek társadalmi eredetű és méretű korlátozásai kommunikációs zavarokat okoznak, illetőleg ezekben öltenek testet".

A könyv I. fejezete arra a kérdésre próbál választ adni, hogy befolyásolják-e a beszédjel átvitelének eredményességét a kiejtési változatok, a nyelvi, nyelvhasználati bizonytalanságok és az érzelemkifejezés nyelvi-kommunikációs változásai a nyelvi érintkezésben.

A következő alapkérdés: Milyenek a tartalomközvetítés esélyei korunk kommunikációjában? A válasz megadásához szükségesnek érzi Szende Tamás a XX. századi nyelvtudomány fejlődésmenetét és főbb állomásait bemutatni. Sorra veszi Saussure nézeteit, a beszédaktus-elmélet, a nyelvészeti pragmatika, a szövegnyelvészet és a szociolingvisztika eredményeit.

A közlés teljes mechanizmusába bele kell látnunk ahhoz, hogy megállapítsuk, hogyan következik be a kommunikációs zavar. Ezt teszi a szerző a 3. fejezetben.

Ezután arra a kérdésre keres választ, hogy milyen a valóság és a nyelvi kifejezés viszonya. Véleménye szerint az egyik alapvető hibaforrás lehet a "túláltalánosítás", ezért ezt részletesen is elemzi.

Az 5. fejezet a zavartípusokat rendszerezi és tüneteiket mutatja be. Végül a függelékben megtalálható a "Korunk kommunikációs zavarai" konferencián elhangzottak összegző leírása.

A könyvet bőséges irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Szépen magyarul – szépen emberül.

Szerkesztette: Bachát László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 176 l.

A Hazafias Népfrent kezdeményezésére 1981-ben megalakult a beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkacsoport. Feladata: a mindennapi emberi kapcsolatokban meglévő nyelvi és érintkezésbeli hibák – a sutaság, a durvaság és a közöny – elleni küzdelem. A csoport tagjai – írók, újságírók, pedagógusok, nyelvészek – nyelvi rovatot indítottak a sajtó segítségével "Szépen magyarul – szépen emberül" címmel. A kötet a rovatban közölt írásokból ad válogatást.

A 19 szerző 68 cikkét 9 nagy témakörbe rendezi a szerkesztő.

Az első rész írásai az emberi magatartás és a nyelvhasználat összefüggéseiről szólnak. A második részben a köznapi érintkezés gondjaival, a köszönéssel és a megszólítással kapcsolatos cikkek kaptak helyet. Azután a közéleti nyelvhasználat, a hivatalos nyelv gondjairól olvashat az érdeklődő, majd az ifjúság nyelvéről írt cikkek következnek. A Szép szó – csúnya szó című fejezet dolgozatai a szóválasztás gondjairól szólnak. A hatodik fejezetben az idegen szavak használatával kapcsolatos tudnivalókról írnak a szerzők. A hetedik fejezet nyelvhasználati hibákat mutat be. Az Élőszóban és írásban című részben olvashatunk Péchy Blanka "Beszélni nehéz"-mozgalmáról és az élőszóbeli közlés gondjairól. Megismerhetjük a leggyakoribb sajtóhiba-típusokat, olvashatunk az írásjelek használatáról és a rövidítésekről. Az Íróink példamutatása című fejezet Arany János, Móra Ferenc és Móricz Zsigmond nyelvi világából ad ízelítőt.

A kötet használatát szó- és tárgymutató segíti.

Molnár Ildikó

Szilágyi Ferenc: Sokféle neveknek magyarázatja.

Névnapi szófejtő az év (majd) minden napjára. RTV–Minerva, Budapest, 1987. 324 l.

A névnapi szófejtő a rádió Szülőföldünk műsorában elhangzott sorozat alapján készült. Az Előhang a névnapi szófejtőhöz párbeszéd formában ad eligazítást a magyar névadás korszakairól, fő jellemzőiről, a névdivat változásairól.

Ezután a naptár szerint haladva színes, érdekes fejtegetések következnek utóneveinkről. Bemutatja a szerző az egyes nevek eredetét, ahol többféle szófejtés is lehetséges, mindegyik magyarázatot közli. Ha talált utalást a névre, idézi Ilosvai Selymes Péter névmagyarázatát. Bevezeti a szerző az olvasót a délibábos szófejtés, névféjtés, a népetimológia titkaiba is. A végleges magyarázat tudományos: Ladó János *Magyar utónévkönyvéből* származik. Olvasmányos, élvezetes formában ismerkedhetünk meg a katolikus egyház híres szentjeivel és a név más híres viselőivel, írókkal, művészekkel, tudósokkal. Bemutatja a szerző a név fontosabb változatait, becéző formáit. Képet kaphat az olvasó a névdivat változásairól is. Egyes, ma már kihalóban levő nevek hajdani népszerűségét bizonyítják a becéző formájukból alakult vezetéknevek, földrajzi nevek (Pongrác → Pongor; Benedek → Bence, Bene, Benkó, Benkő). Megtudjuk, hogy 1967-ben hány gyermek kapta az egyes utóneveket. Bevezet Szilágyi a nevekhez fűződő vallási- és népszokások, hiedelmek világába is. Idéz népies rigmusokat, időjósításokat, legendákat, kálvinista diákdalt, gyermekmondókákat, nevekhez fűződő szólásokat. Megismerkedhetünk a Gergely-járással vagy a Zobor-vidéken szokásos virágvasárnapi villózással. Sok művelődéstörténeti érdekességet is megtudhatunk, pl. miért lett az angol favágók kabátjának neve dzseki; mit jelent a Szent János áldása stb.

Terjedelmi okokból nem vett fel minden nevet a szerző, de a legfontosabbak, a leggyakrabban előforduló és érdekesebb etimológiájú nevek bekerültek a könyvbe. Aki nem kívánja végigolvasni a kötetet, annak betűrendes mutató segít a kívánt név eredetére, használati körére, kultúrtörténetére vonatkozó adatok megtalálásában.

Molnár Ildikó

Szlavkovszky László Imréné: A Szeged melletti Fehér-tó halászati szakszókincse.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 43 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 37.)

A bevezetés a magyar halászat történetének vázlatos összefoglalása után a kutatott területet mutatja be. A haltenyésztés munkájának ismertetését a halfajták felsorolásával kezdi a szerző, majd szakszerű leírást ad a halgazdálkodásról, kiemelve a szakszavakat, szakkifejezéseket.

A részletes bevezetés után a betűrendes szótár következik. A köznyelvi címszó után nemcsak annak szófaját kapjuk meg, hanem toldalékos alakjait is, valamint pontos jelentésmegadását, végül pedig nyelvjárási kiejtésben egy-egy példamondat szerepel a könnyebb megértés kedvéért. Utaló szócikkek teszik teljessé a szókincset, amely mintegy 250 szóból áll.

H. M.

Terestyéni Tamás: Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon.

Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1987. 79 l. (Tanulmányok, beszámolók, jelentések)

Egy extenzív reprezentatív kérdőíves adatfelvétel elemzésének következtetéseit hozza nyilvánosságra ez a kötet. A felmérésre 1983–1984-ben került sor. A cél a beszélt és írott hétköznapi anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellemző vonásának megállapítása. Ilyen jellegű kutatást korábban még nem végeztek Magyarországon.

A szerző abból indult ki, hogy az emberek közötti kommunikációs kapcsolatok itt is interperszonális (verbális) érintkezéseken alapulnak, tehát nagyon fontos ennek a területnek a tudományos megismerése – és nem csupán a kommunikáció, illetve az anyanyelv szempontjából. Tiszta (a nemzetközi szakirodalomban kialakított) fogalmakkal dolgozott. Kommunikációs kultúrán a társadalom egészét jellemző kommunikációs tevékenységi formák teljes körét érti. Ebből következik az anyanyelvi kommunikációs kultúra meghatározása: ez az előbbinek a hétköznapiság szintjén álló, elvileg a társadalom minden egyede részére hozzáférhető alaprétege, amely lényegében semmilyen formában nem intézményesült.

Az adatokat ezer felnőtt lakostól gyűjtötték, őket a legfontosabb demográfiai-szociológiai változók figyelembevételével választották ki.

Az eredmények a kérdéskör három területét világítják át. Először ténykérdésekre adott válaszok alapján a hétköznapi kommunikációs tevékenységekben való részvétel arányait ismerhetjük meg, továbbá azt, hogy a verbális érintkezés különféle fajtái mekkora szerepet játszanak az emberek életében, és ez hogyan függ össze társadalmi helyzetükkel. Ezután véleménykérdésekre adott válaszokból a verbális megnyilatkozások tudatosságának mértékéről kapunk tájékoztatást, és egyúttal arról, hogy a nyelvhasználatban milyen jellegű a társadalom érzékenysége. Végül egy hibás teszt javítása lehetővé teszi a helytelen nyelvtani formák és a hibás írásmódok társadalmi elterjedtségének a megállapítását.

K. S. G.

Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár. Bernecebaráti és vidéke tájnyelve az 1930–1940-es évek fordulóján.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 290 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 176.)

Különleges módon, egy mérnökházaspár (Zsóka Imre és Somkúti Erzsébet) költségvállalásával jelent meg az első magyar palóc tájszótár, melynek előszavát az azóta elhunyt Imre Samu írta. A szótár bevezetése az Ipoly mente történetével, a kutatott községek demográfiai adataival és nyelvjárásainak ismertetésével kezdődik. Utána ír a szerző személyes indítékairól, munkamódszeréről, adatközlőiről, majd részletesen bemutatja a tájnyelv jellemző sajátosságait.

A szótár szerkezeti fölépítése a következő. Minden szócikk élén köznyelvi címszó áll, ezt a nyelvjárási ejtés megadása követi. Amikor több ejtészváltozata is van a szónak, akkor mindegyiket tartalmazza a szótár, s a legritkábban használatos zárójelbe kerül. Nyelvtani paradigmát a köznyelvtől való nagyobb eltérések esetében közöl csak a szerző. A szófaji meghatározás rövidítése után félidézőjelek között részletes jelentésmegadás következik, ha az nem egyezik meg a köznyelvvvel. Fontos, hogy a jelentésárnyalatok pontos és bőséges adata is megtalálható itt. Sokszor példamondatok segítik a jelentés félreérthetlenségét. Megjegyzésként nyelvi, nyelvhasználati, Nr. rövidítéssel pedig néprajzi magyarázatokat találunk. Ezek száma igen jelentős, és nagymértékben emelik a szótár értékét, s a különböző tudományágak számára való fölhasználhatóságát.

A szótár ugyan sok alaki tájszót is tartalmaz, de nem "nyelvjárási szótár", hanem "tájszótár". Alaki tájszavai elsősorban a hangtan kutatóinak nyújthatnak sok segítséget, nagyobb anyagot. Ragadványnevek és helynevek szép számú szerepeltetése, néhány jellegzetes becenév megadása a névtudományi kutatások számára is fölhasználhatóvá teszi a munkát.

Hajdú Mihály

Török Bálint deákjának, Martonfalvay Imrénének Naplótöredéke (1555) és Emlékirata (1585).

A kézirat hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi: E. Abaffy Erzsébet és Kozocsa Sándor. Közreműködött: Bak Borbála. Bevezette: E. Abaffy Erzsébet. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1986. [6]+VII+[151]1. (A magyar nyelvtörténet forrásai 1.)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén folyó szövegfeltáró és -kiadó munkálatok közzétételének új lehetősége ez a kiadványsorozat, mely a Régi magyar kódexek megindítása után rövid idővel immár a második tervszerű, szervezett, rendszeres publikációs program. A sorozat elsősorban a kisebb terjedelmű, illetve a nem egységes tartalmú és főleg világi célokra készült magyar nyelvű kéziratokat kívánja feltárni eleinte a XVI–XVII. századból.

Az indító kötet a legkorábbi magyar naplójegyzeteket és ismereteink szerint az első emlékiratot tartalmazza. Az Országos Széchényi Könyvtár újkori kötetes kéziratái között Quart. Hung. 1414. számú jelzeten található.

Az idős Martonfalvay érzékletesen tárja elénk hányatott életének megpróbáltatásait. Évtizedekig volt az enyingi Török család deákja. Visszatekintését azért vette papírra, hogy birtokadomány iránti kérelmét ura előtt kellőképpen alátámaszsa. Nagy gonddal részletezte a család három nemzedékének szolgálatában 1520 és 1585 között végzett sokirányú tevékenységét. Saját életútjának összegezése közben – szinte akaratlanul – beszámol a szemtanú hitelességével és rendkívül tárgyilagosan a korszak politikai és hadi eseményeiről, továbbá a különböző társadalmi rétegek szokásairól, életformájáról. Többek között leírja Buda várának a török által cselledel való elfoglalását, Török Bálintnak ezzel egyidejű csalárd elfogatását, elhurcolását,

a török elleni védelmi harcokat, Pápa és Ozora védelmét, Erdély megszállását. Tudósít több országgyűlésről, bemutatja a jobbágyok, a városi lakosság, a végvári katonák életét, munkáját, erődítmények építését, főurak önkényeskedéseit, birtokfoglalásait, sőt még egy főrangú házasságkötés előkészítését, bonyodalmaikat is.

Az előadás közvetlensége, bizalmas, de mégis tisztességtudó modora kedves olvasmánnyá teszi Imre deák följegyzéseit. Közleményei érdekes és hasznos történelmi, művelődéstörténeti, helytörténeti, szociológiai és nem utolsósorban műfaj- és irodalomtörténeti, valamint nyelvi-nyelvtörténeti jelentőségű dokumentumok. Tevékenységének bemutatásából az is megvilágosodik, hogy a főúri udvarok deákjai nem egyszerűen íródeáki, tehát afféle korabeli titkári feladatkört láttak el, hanem sokoldalúan képzett, ügyes szervezőként, katonai vezetőként, diplomataként, gazdaként, vagyis minden szükséges minőségben helyettesi, képviselői, sőt még teljhatalmú megjelenítői is voltak uruknak.

A bevezető tanulmány ismerteti a kézirat történetét, a helyesírással kapcsolatos tudnivalókat, felhívja a figyelmet a szöveg jelentősebb részleteire. Ezután következik az eredeti kézirat teljes hasonmása laponként és betűhű átirata, ehhez csatolkoznak a lap alján a tárgyi és nyelvi magyarázatokkal szolgáló jegyzetek. A faksimile a kézirat rossz állapota miatt helyenként nem teljesen éles. Az átiratban a szigorú elvek következetesen érvényesülnek. Minden mellékjel szerepel. A betűvariánsok funkció híján egy mai betűformában egységesülnek. A nagy- és kisbetűk megkülönböztetése, továbbá az egybe- és különírás körültekintően óvatos. Az eredeti betoldásokat kurzív szedés jelzi. A szerzői törlések kerek zárójelbe kerülnek. Szögletesen zárójelben állnak a nagyon elhalványodott részletek, a szögletes zárójelbe helyezett pontok azt mutatják, hogy a szöveg hiányos vagy olvashatatlan.

K. S. G.

Vértés O. András: Bevezetés a magyar hangstiliztikába.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 71 l. (Nyelvtudományi Értekezések 124.)

A szerző megkísérli kijelölni a hangstiliztika helyét a tudományok rendszerében. Áttekinti a magyar hangstiliztika történetét a XVIII. század első felétől (Bél Mátyás latin retorikájától) napjainkig. Majd foglalkozik a hangkategóriák stiliztikumával. Ír az egyes hangok ejtésének, az artikulálás módjának esztétikai hatásáról, a hangerő és a hangsúly, a hanglejtés, a beszédsebesség, a ritmus, a szünet és a hangszínezet stiliztikai funkciójáról. Sorra veszi a legfontosabb stílusbeli eljárásokat: a hangutánzást és a hangfestést, a művészi archaizálást, a népnyelvi alakok köznyelvbe ágyazását és a hanggal történő nyelvi játékokat. Véleményt mond Vértés a nyelven kívüli hangjelek stiliztikájáról és a hangképzés látható elemeinek funkciójáról. A Problémák és föladatok című fejezet ötleteket ad a jövő kutatóinak a magyar kommunikáció stiliztikájának megírásához.

A tanulmányt gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Vértes O. András: *Érzelmi világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 46 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 179.)

A tanulmány a történeti lélektan segítségével követi érzelmi világunk változását az utóbbi 5-6 nemzedék életében. Megállapítja, hogy érzelmi világunk szürkült, csak a feszültségi és izgalmi érzelmeknek jut mai életünkben nagyobb szerep. Érzelmi világunk változása tükröződik beszédünkben, nyelvhasználatunkban. Visszafojtottabb lett a beszéd- és előadásmód, szürkült a hanglejtés, a beszéd zeneisége szegényedett. A szóképzést vizsgálva megfigyelte a szerző az affektív, expresszív képzők sorvadását. Visszaszorulóban van az indulatszó-használat. Ritka a köznyelvi képszerűség és a költői képek is megváltoztak. Szinte teljesen eltűntek az érzelmek exteringvális kifejezési módjai, csökkent a beszéd katartikus hatása. Gyakori a depresszió és sűrűn jelentkeznek a kapcsolatteremtési zavarok. Érzelmi világunk átalakulása és nyelvhasználatunk változása pszichoszomatikus panaszokhoz vezet.

Molnár Ildikó

Villám Judit: *Nagykőrösi tájszótár*. Budapest, 1987. 97 l.

A bevezetés a település történetének, mai helyzetének bemutatásával és a fölhasznált irodalom felsorolásával kezdődik. Ezután tér rá a szerző az adatgyűjtés módszereire, anyagának körülhatárolására. Elsősorban valódi és jelentésbeli tájszavak kutatására és közzétételére vállalkozott, s ezt a maga elé tűzött célt teljességgel el is érte. Néhány mondatban ismerteti Nagykörös nyelvjárásának legfontosabb sajátosságait, majd az egyes szócikkek fölépítéséről ír.

A szócikk élén a szó köznyelvi vagy konstruált köznyelvi alakja áll, ha teljesen ismeretlen, valódi tájszóról szól a cikk. Utána jelekkel utal valódi tájszó létre, szociális érvényére: kiháló vagy már teljesen kihalt voltára. Ezután következik a nyelvjárási ejtismód megadása. Itt is külön utalás történik a szó alakváltozatának, ejtésformájának kihalt voltára. Ezt követi a szófaji meghatározás és a stílusminősítés, majd a legfontosabb tudnivaló, a szó jelentésének pontos megadása áll. Amennyiben több jelentés is kapcsolódik egy szóalakhoz, valamennyit felsorolja a szerző, s egymástól sorszámokkal különbözteti meg őket. Ha szükségesnek látszik, akkor egy példamondat teszi jobban érthetővé, világosabbá a jelentést. Néhány szócikk végén megjegyzés vagy néprajzi magyarázat is található, s ez nagymértékben növeli a szótár többirányú fölhasználhatóságát.

A több mint másfélezer szót tartalmazó kötet minden bizonnyal teljes föl sorolása Nagykörös valódi és jelentésbeli tájszavainak, még akkor is, ha néhány alaki tájszó is szerepel a gyűjteményben.

A könyv végén található összegzés a tájszavak életéről tájékoztatja az olvasót. Szomorúan állapítja meg a szerző, hogy a szavak nagy része kihálóban, visszaszorulóban van, minek elsődleges oka a mezőgazdasági termelőeszközökben bekövet-

kezett változás, az egyéni termelés háttérbe szorulása, az életformaváltás. Ennek ellenére sok szó megőrizte a mezővárosi polgárság munka iránti szeretetét, a régi értékrend szóbeli kifejezésének emlékét. Végül a nyelvi, nyelvjárási norma szerepéről, a nyelvjárási tudatról ír a szerző érdekes megfigyeléseket.

Hajdú Mihály

Wacha Imre: Közéleti beszédünk.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 150 l.

A Montágh Imre emlékének szentelt könyv két nagyobb részre oszlik. Az első részben a közéleti megnyilatkozás nyelvi-nyelvhasználati gondjairól ír általánosságban a szerző. A második rész – A közéleti megnyilatkozás gyakorlatáról – gyakorlati (valós) példákkal címet viseli. Ebben a fejezetben Wacha bőséges példaanyagon mutatja be az írásos és az élőszóbeli kommunikáció különbségét, elemez alkalmi (politikai) beszédeket, beszédrészleteket, választ keresve különböző kérdésekre. Kihez szóljon a beszéd? Miről, mit, kinek, miért, hogyan mondjon a közéleti megnyilatkozásban a beszélő? Miről mit ne, és hogyan ne mondjon? Választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy milyen gondokat okozhat az ollózó átvétel, a képzavar, a semmitmondó, sematikus szöveg. Az illusztrációkhoz különösen értékes anyagból válogat a szerző: a 70-es és 80-as évek politikai beszédeiből.

A Hogyan tovább? című fejezet tulajdonképpen összefoglalás, a könyvet irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó